

Dillerde dolaşan Deyimlerin Gerçek Öyküleri

DEYİMLER VE ÖYKÜLERİ 2

SELİM GÜNDÜZALP

27. BASKI

Zafer YAYINLARI

zafer
YAYINLARI

DEYİMLER VE ÖYKÜLERİ

-2-

Hazırlayan

SELİM GÜNDÜZALP

zafer YAYINLARI

Zafer YAYINLARI
yayın no: 87
DEYİMLER VE ÖYKÜLERİ-2

Genel yayın yönetmeni: Ergün Ür
Yayınevi editörü: Özkan Öze
İç düzen/kapak: Zafer Yayınları

Isbn: 975 6836 65 2
Sertifika no: 14452

Zafer Yayınları, Zafer Yayın Grubu'nun bir kuruluşudur.
Mahmutbey Mh. Deve Kaldırımı Cd. Gelincik Sk. No:6, Bağcılar - İstanbul, Türkiye
Tel: (0 212) 446 21 00 - Faks: (0 212) 446 01 39
www.zafer.com - zafer@zafer.com
www.facebook.com/zaferyayinlari - www.twitter.com/zaferyayinlari

Copyright © 2003

27. Baskı: Haziran, 2014
Baskı-cilt: Altınoluk Matbaacılık, 0 212 671 07 07

içindekiler

Önsöz *9*

-I-
A'dan B'ye

Abayı yakmak 13
Ağzınla kuş tutsan nafile 15
Ahfeşin keçisi gibi 17
Akıl tahtası noksan 19
Alacası içinde 21
Allah mıhımı mismar eder 24
Asayiş berkemâl 26
Ateş pahası 28
Balta koymak 30
Benim çarık sizin çorba içinde 32

Ben yanarım yavruma, yavrum da yanar yavrusuna 34
Beylik çeşmeden su içme 36
Bir şeyin altından Çapanoğlu çıkmak 38
Bizim it buraya balta getirdi mi? 40
Boru değil bu 42
Bu düşüş sende, bu bakış bende iken 44

-II-
Ç'den H'ye

Çivi koymak 49
Dana gitti, bizim örme de beraber gitti 52
Dışından baktım bir yeşil türbe 53
Dimyat'a pirince giderken, evdeki bulgurdan olmak 55
Diriler dururken, ölüler helva yemez 57
Dolap çevirmek 59
Eşek sudan gelinceye kadar 61
Güya Hacı Emmi'yi eşeğe bindirdin 63
Hasta mıyım, hasta mı olacağım? 65
Her yerde okka dört yüz dirhem 67
Her zaman papaz pilav yemez 69

-III-
İ'den N'ye

İnişi var, çıkışı var, veremem 73
İnsan hâli kuş misâli 75
Kabağın sahibi razı değil 77

Karardı köz, tükendi söz 79
Karaman'ın koyunu, sonra çıkar oyunu 81
Keçinin palamuda ettiğini, palamut da keçiye eder 83
Kel başa şimşir tarak 85
Ko desinler, Alabaş yar yolunda telef olmuş 87
Kös dinlemiş deve gibi 88
Lâfını olsun edek 90
Maymun gözünü açtı 91
Nasib ise gelir Hint'ten Yemen'den 93

-IV-

O'dan T'ye

Ocağına incir dikmek 99
Ölür müsün, öldürür müsün? 101
Postu deldirmek 103
Suya götürüp susuz getirmek 105
Saçak altı kurudur, misafirin yoludur 107
Sarı buğdayları verdik, sarı gelinleri vermedik 108
Seni deve tepti 110
Tavşan getirenin dayısı 112
Tuzsuz helva gibi ne sallanıyorsun? 113

-V-

V'den Z'ye

Vermeyince Mabud, ne yapsın Mahmud 117
Vur, fakat dinle... 122

Yaş tahtaya basmak 125
Yaya kaldın Tatar Ağası 127
Yüzüne bak da öyle süt um 129
Zevkten dört köşe olmak 130

-VI-

Meraklısı için
bazı deyim ve söz gruplarının
kısa tarifleri

Aşık atmak 135
Başına çorap örmek 136
Bir çuval inciri berbat etmek 136
Cuk oturmak 137
Dut yemiş bülbüle dönmek 137
Ekmeğini taştan çıkarmak 138
Foyası meydana çıkmak 138
İş şirazesinden çıkmak 139
Kazan kaldırmak 139
Mürekkep yalamak 140
Pot kırmak 140
Tüy dikmek 141
Zıvanadan çıkmak 141

önsöz

GÜNLÜK KONUŞMALARIMIZDA, meramımızı daha iyi anlatmak maksadıyla deyimlerden faydalanırız. Kötü niyet ve eylemlerin dönüp sahibine zarar verdiği durumlarda o kişinin "*kazdığı kuyuya düştüğünü*" söyleriz. Birilerinin "*bam teline basmaktan*" hoşlanırız. Başları ciddi şekilde belâda olanlar "*hapı yutmuş*"lardır. Bunlar gibi daha yüzlerce deyim, dilimize iyice yerleşmiştir ve anlamları, ne amaçla kullanıldıkları hemen herkes tarafından bilinir. Davranışlarında ve konuşmalarında hadlerini aştıkları, bilmedikleri konularda ahkâm kestikleri düşünülen insanların "*çizmeden yukarı çıktıkları*" söylendiğinde, "çizme de nereden çıktı?" diye sormayız meselâ.

Deyimler, üzerinde konuştuğumuz konuların anlaşılmasını kolaylaştırır, anlatımı renklendirir ve çoğu zaman dakikalarca konuşarak ifade edemeyeceğimiz fikirleri bir çırpıda dile getirmeye yarar.

Deyimler, söz grupları ve atasözleri, tarihin dilimize bıraktığı mirasın önemli bir parçasıdır. Belirli dönemlerin yaşayış biçimlerini, o dönem insanlarının dünyaya ve olaylara bakışlarını, nükte anlayışlarını günümüzde de canlı tutarlar.

Türkçe'nin, deyimler yönüyle zengin bir hazineye sahip olduğu şüphesizdir. Hepimiz konuşmalarımızda ve yazılarımızda bu hazineden faydalanırız, ama birçoğumuzun, kullandığımız deyimlerin kaynağından habersiz olduğu da bir gerçek. Buna sebep olarak okumaya, araştırmaya vakit ayıramamak ya da bu tür konuların ilgi alanlarımızın dışında kalması söylenebilir. Önemli bir başka sebep de, deyimlerin ilk kullanıldığı durum ve olayların öykülerine ulaşabileceğimiz derli toplu bir çalışmanın hâli hazırda bulunmayışıdır. İşte "*Deyimler ve öyküleri*" dizisi bu sahadaki eksikliği gidermek amacıyla hazırlandı.

Yüzlerce kaynağın araştırılması ve deyimlerin öykülerinin derlenmesi uzun sürecek, sabırlı ve titiz bir çalışma gerektiriyordu. Bunu başardığımıza inanıyorum. Kaynaklara ulaşmada yardımlarını gördüğüm kitapçı dostlarıma ve öğrenci arkadaşlarıma özellikle de, dağınık malzemenin derlenip toparlanmasını üstlenen Özkan Öze'ye gönülden teşekkür ediyorum. Eğer kültür hayatımıza ve eğitim camiasına küçük de olsun bir katkı sağlayacaksa, bu çalışma amacına ulaşmış olacaktır.

Selim Gündüzalp

-I-

A'dan B'ye

Abayı yakmak

ABA, YÜNDEN DÖVÜLEREK yapılan bir çeşit kaba kumaştır.

Aba'dan yapılmış elbiseleri özellikle tekkelerdeki dervişler ve medreselerde ders gören talebeler giyerlermiş.

Çok eskiden, bir kış günü, abalarına bürünmüş dervişler ocak başında toplanmışlar şeyhlerini dinliyorlarmış. Şeyh, öyle tatlı bir bahsi, öyle tatlı anlatıyormuş ki, tüm dervişler adeta kendilerinden geçmişler. Bir ara

ocaktan sıçrayan küçük bir kıvılcım, dervişlerden birinin abasına konmuş.. Yün aba, için için yanmaya başlamış. Ancak ne, abası yanan derviş, ne şeyh efendi, ne de diğer dervişler, uzunca bir müddet, abanın tutuştuğunu fark edememişler. Nice sonra; duman, alev ve yanık kokusu iyice hissedilir olmuş da, sohbetin cazibesinden ayılıp ateşi söndürmüşler.

•••

Bu deyim, âşık olmak, kendinden geçmek mânâsında kullanılır.

Ağzınla kuş tutsan nafile

OSMANLI DEVLETİ'NİN güçlü zamanlarında, Fransa ile iyi ilişkiler kurulmuş. İspanya Kralı'nı ezmek için Osmanlı Devleti'ne yakın duran Fransa, Osmanlı padişahını en büyük hükümdar olarak tanımış. Akdeniz'de Osmanlı bayrağı çekerek, Barbaros'un emrine giren Fransız donanması gibi, Fransız ordusu da, Osmanlı desteğine sığınmış.

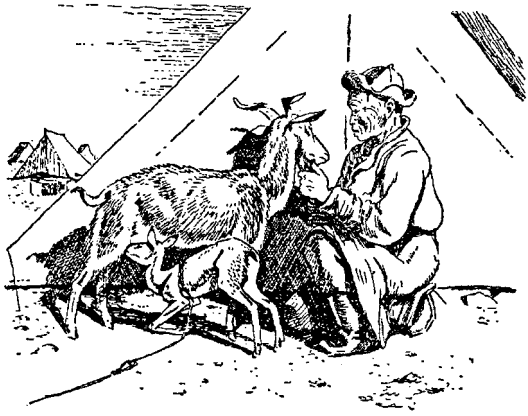
O devrin günlerinden birinde, Topkapı Sarayı'nın arz odasında, huzura kabul edilmeyi bekleyen Fransa Elçisi, Kızlar Ağasına, işinin önemli ve acele olduğunu bir türlü anlatamamış, içeri alınmayı bir türlü sağlayamamış.

Bin bir rica ve ısrar sonunda Kızlar Ağası, sabırsızlanan elçiye şöyle demiş:

"Siz ne lâf anlamaz adamlarsınız yahu! Şevketlü Sultanımız bugün çok hiddetli. Demincek bir Frenk hokkabaz burada idi. Adamcağız ne hünerler gösterdi. Külahının altından tavşanlar çıkardı. Alev alev yanan demir çubukları ağzında söndürdü. Sekiz arşın uzaklıktaki iğneye iplik taktı. Havaya bir kuş uçurdu. Uçan kuşa bir şeyler söyledi. Kuş gelip ağzına kondu, o da ağzıyla ayaklarından yakaladı. Sultanımız onu bile huzurdan kovdu. Senin anlayacağın, 'ağzınla kuş tutsan' nafile; ama daha büyük bir hüner göstereceksen, Zat-ı Şahane'ye arz edeyim."

•••

Bu deyim, kendini beğendirmek, kabul ettirmek ya da bir meramını yaptırmak için gayret edenlerin, boşuna çaba sarfettikleri bir durumu belirtmek için kullanılır.

Ahfeş'in keçisi gibi

ARAP ÂLİMLERİNDEN Ahfeş, talebeliğinde derslerine ne kadar çalışırsa çalışsın başarılı olamazmış. O'nun bu halini gören hocası:

"Senin bu halin ezberlediğin dersleri anlatmayışındandır. Çalıştığın bölümleri kime rastlarsan anlat, ancak o zaman aklında kalır ve başarılı olursun" demiş.

Ahfeş, hocasının tavsiyesine uyarak önüne kim çıkarsa çıksın, tutup ders anlatmaya başlamış. Ancak bir süre sonra etrafındaki herkesi bıktırmış.

Ahfeş, bakmış olacak gibi değil. Pazardan bir keçi satın alarak ezberlediği dersleri ona anlatmaya başlamış. Her dersin sonunda keçiye "Anladın mı?" diye soran Ahfeş, hayvanın boynuna bağladığı bir ipi çekerek güya "evet anladım!" demesini sağlarmış. Keçi bu işe öyle alışmış ki, bir süre sonra ipe, urgana gerek kalmadan Ahfeş'in her sözünden sonra başını sallar olmuş.

•••

Bu deyim, her söyleyene,her söylenene, her hareket düşünmeden gelişi güzel evet diyenler için, kullanılır.

Akıl tahtası noksan
(Tahtaları oynatmak)

İSTANBUL'UN en büyük mezarlıklarından biri olan Karacaahmet, Üsküdar semtinde bulunur. Eskiden bu semtin marangozları, normal işlerin yanında tabut yapımıyla da uğraşırlarmış

Böyle bir marangoz dükkanında kalfa olarak çalışan pek evhamlı ve ödlek bir genç varmış. Onun bu zaafını bilen komşu dükkanlardaki arkadaşları da, kendisine etmedik eşek şakası bırakmazlarmış.

Günlerden bir gün, ustasının bir hafta için dükkanı tümüyle kendisine bıraktığı bir sırada, muzipliklerini iyice abartmışlar. Zavallıya, aklını oynatacak derecede ağır bir şaka yapmışlar.

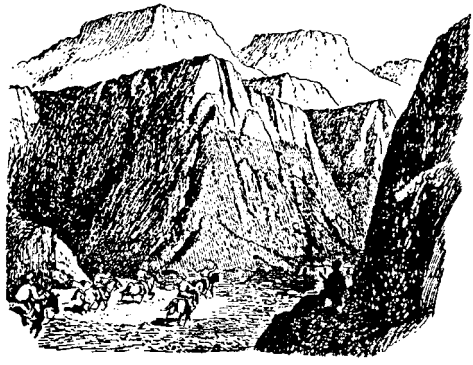
Zavallı kalfa bir ikindi üzeri dükkanda tek başına çalışırken, duvara dayalı tahtalardan birkaçı kımıldamaya başlamış. Bir ikisi devrilmiş ve arkalarından beyaz çarşaflara bürünmüş, elinde, tepesine bir kuru kafa takılı sopayla birisi çıkmış.

"Usta, şu benim tabutu hâlâ çakmadın mı? Ortada kaldım, bekletme beni" diye bağırmış.

Zavallı kalfa "Tahtalar oynadı! Tahtalar oynadı tahtalar oynadı!" diyerek dükkandan fırlamış, çıkmış. Bir daha da aklını başına toplayamamış.

•••

Bu deyim, aklından zoru olanlara, ya da böyle davranışlarda bulunanlara söylenir.

Alacası içinde

ESKİ KADILARDAN BİRİSİ çok rüşvet alırmış. Uzun yıllardan beri kadılık yaptığı memlekette yüklü bir servet ile birlikte, kötü bir şöhret de edinmiş. Yolsuzlukları, aldığı rüşvetler ayyuka çıkmış. Devrin Şeyhülislamı öye tedirgin olmuş ki, sonunda kadıyı görevden almış.

Zengin kadı, İstanbul'a göç etmeğe karar vermiş. Saray adamlarına rüşvet yedirerek yeni bir kadılık koparabilmeyi umuyormuş.

Gelgelelim, mal ve eşyanın kervanlarla, insanların at sırtında şehirden şehire gittiği, eşkiyanın yol kestiği o devirlerde, altınları ile birlikte sağ salim İstanbul'a nasıl varacağını düşünür dururmuş.

Nitekim, eşkiya da, kadının İstanbul'a gideceğini duymuş.

Kadı sonunda, bölgede tanınmayan bir kervancı bulup anlaşmış. Plâna göre kervancı develere, çanak, çömlek, küp, desti gibi değersiz ev eşyası yükleyecek, kadının altınlarını küplere koyup, diğerlerinin arasında saklayacak, kadı da kılık değiştirip, gizlice kervana katılacakmış.

Yıllardan beri sırtına giydiği, kaplan postundan, alaca benekli kürkünü ters çevirip, üstüne eski bir kılıf teyerleten, kavuğunu çıkarıp başını kervancılar gibi sarıp sarmalayan kadı, ailesi ile İstanbul'da buluşmak üzere helalleşip, kervana gizlice katılmış.

Yolculuğun üçüncü günü, bir geçitte, eşkiya, kervanı durdurmuş. Kervanın yüküne bakıp, değerli bir şey olmadığını görünce kızmışlar. Kervancılarla birlikte, kadıyı da sorguya çeken bir haydut, adamın okur yazar olduğunu anlamış. Üstünü başını ararken, alaca benekli kürkü farketmiş. Reislerine seslenmiş:

"Ağam, müjde! Bizim beklediğimiz kadı da burda."

Eşkiya reisi şaşırmış:

"Nasıl olur be kızanım? Onun sırtında alaca kürkü olacaktı"

"Var var" demiş haydut, "giyimine bakıp tanıyamadık ama, alacası içinde..."

•••

Bu deyim, dışarıdan bakıldığında anlaşılmayan gizli tarafları, özellikle yolsuzlukları tarif etmek için kullanılır.

Allah mıhımı mismar eder

ZALİM BİR AĞA, bir kuyumcunun hanımına göz koymuş. Ağa da olsa, başkasının hanımını elinden alamayacağı için, kuyumcuyu bir bahane uydurarak o beldeden sürdürmeyi plânlamış.

Bir akşam vakti kuyumcunun kapısına adamlarıyla gelip; "Sabaha kadar on adet gümüş yıldız yap, kaftanıma takacağım. Bu yıldızları sabaha kadar yapmazsan seni evinden, barkından sürgün ederim" demiş.

Çok üzülen kuyumcu eve gelip hanımına durumu anlatmış. Hanımı;"sen hele yıldızları yapmaya bir başla, bakarsın bitirirsin. Olmadı, Ağa yaptığın kadarını görünce sana biraz daha süre verir" demiş. Hanımının sözünü tutan adamcağız, çalışmaya başlamış. Kuyumcu önce, birer birer uğraşarak gümüş mıhları hazırlamış. Bunları işleyip yıldız şekli vermeye giriştiğinde gün ağarmaya başlıyormuş Birden kapı çalınmış. Ağa'nın adamlarının yıldızları almaya geldiklerini düşünen zavallı kuyumcu ve eşi, korkuyla kapıyı açmışlar. Gelen haberci, Ağanın gece hastalanıp öldüğünü, tabutuna çakılmak üzere, on adet gümüş çivinin gerektiğini söylemiş. Şaşkınlıktan ne diyeceğini bilemeyen kuyumcu, "Allah mıhımı mismar eder" demiş. (Mismar, arabça, mıh, kazık, çivi demektir. Burada tabut çivisi anlamında kullanılmıştır.)

•••

Bu deyim, mazlumun hakkını Allah alır mânâsında kullanılır.

Asayiş berkemâl

SULTAN ABDÜLAZİZ'İN son yılları ile Sultan Abdülhamit'in saltanatının ilk yılları arasında Bağdat ve Musul vilayetlerinde anarşik hareketler artmıştı. Bazı yabancı devletlerin de kışkırtmasıyla, Irak ve civarında sık sık soygun, ırza geçme ve adam öldürme olayları meydana geliyordu. Halkın huzurunu kaçırmak için tezgahlanan bu olaylar, asayişi iyice bozmuştu. Bu du-

rumu İstanbul'dan gizlemeye çalışan sorumlular, Vilayet Gazetesi'nde her defasında şöyle manşet atarlardı:

"Saye-i asayiş-vaye-i padişahide, vilayetin her bir tarafında emn-ü asayiş berkemaldir..."

(Padişah'ın şahane idaresi altında, ilimizin her tarafında asayiş ve huzur hâkimdir.)

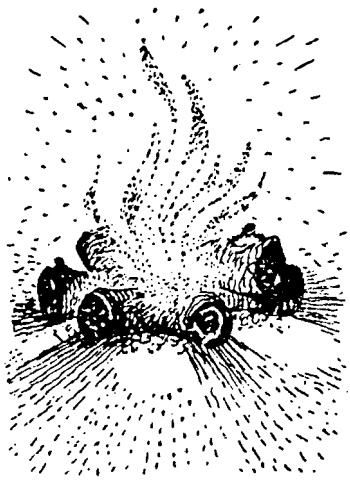
Yine böyle büyük bir olay meydana gelmiş, ilçelerden birini basan eşkiya ortalığı toza dumana katmış, kan akıtmıştı. Bu olayın ertesi günü *Vilayet Gazetesi*'nde yine aynı başlık çıkınca; bölgenin meşhur şairlerinden Kerküklü Şeyh Rıza Efendi dayanamayıp aşağıdaki beyti yazarak gazeteye gönderimiş:

"Katl ü nehb-i eşkiyadan millet oldu payimâl
Emnü asayiş yine, elhamdülillah berkemâl!"

(Eşkıyanın cinayet ve yağması yüzünden millet ayaklar altında kaldı ama, Allah'a şükür asayiş yine de sağlanmış durumda.)

•••

Bu deyim, genelde herşey yolunda mânâsında kullanılmakla birlikte, hikayesinde olduğu gibi, aslında işlerin hiç de yolunda gitmediğini alaycı bir dille söylemek için de kulanılır.

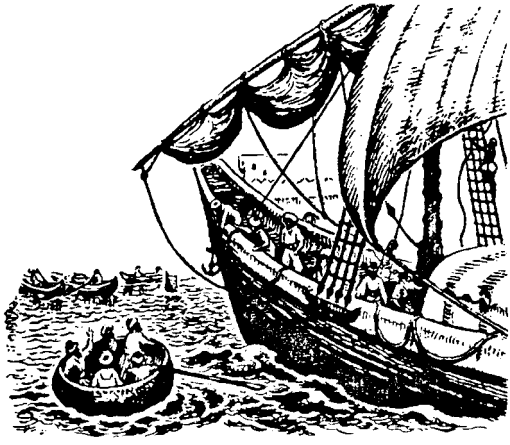
Ateş pahası

VAKTİYLE, KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN adamlarıyla avlanmağa çıkmış. İstanbul'dan oldukça uzaklara gitmişler. Çok şiddetli bir yağmura tutulmuşlar. Islanmışlar, üstelik havada çok soğukmuş. Bir kömürcü kulübesine sığınmışlar, her ne kadar kendilerini tanıtmak istememişlerse de kömürcü işi anlamış. Bunlara hemen bol ateş yakmış, ısıtmış, sıcak bir şeyler ikram etmiş. Gidecekleri sırada Sultan Süleyman, Kömür-

cü'ye ateş yaktığından dolayı kaç para borçları olduğunu sormuş, o da: "Yüz altın ver, yeter" demiş. Sultan bu miktarı çok bulduysa da, "ne yapalım borç borçtur" demiş ve parayı ödemiş.

•••

Bu deyim, bir şeyin değerinin çok üstünde pahalıya satıldığı anlamında kullanılır.

Balta koymak

ÜÇÜNCÜ SELİM ve İkinci Mahmud zamanlarında Yeniçeriler öylesine azıtmışlardı ki, yollarda kadınlara sarkıntılık ederler, hamamlardan kadın kaçırırlar, her tarafı haraca keserler, istediklerini zorla yaptırırlarmış. İstanbul limanına gelen ticaret gemilerinin komisyonculuğunu, zorbalıkları ile kendi ellerinde tutarlarmış. Geminin yükü ne olursa olsun, satış işine ancak

Yeniçeri zorbaları karışır, elde edilen kârdan dilediği kadarını kendilerine ayırırlarmış.

Zorba, gemi limana gelir gelmez, kendi nişanı olan "balta"sını geminin burnuna asarmış. Bu geminin haracının ancak baltayı asana ait olduğu anlamına gelirmiş.

Bunu gören yeniçeriler, "Bu gemiye balta konmuş" der ve dokunmazlarmış.

•••

Bu deyim, birisinin yapacağı işe engel olmak, zorluk çıkarmak mânâsında kullanılır.

Benim çarık sizin çorba içinde

KADININ BİRİ, bir sabah kocasına: "Bugün benim hanımlığım tuttu, yerimden hiç kalkmayacağım, iş yapmayacağım" demiş. Adam da madem öyle deyip, bir tavuğu pişmesi için yanan ocak üzerindeki tencereye koymuş ve işe gitmiş. Bir dilenci kadın gelerek, evin hanımından ekmek istemiş. Kadın da yerinden kalkmamış: "Git mutfaktan al" demiş. Dilenci ocağın başına gelince, tencerede pişen tavuğu görmüş, canı çekmiş

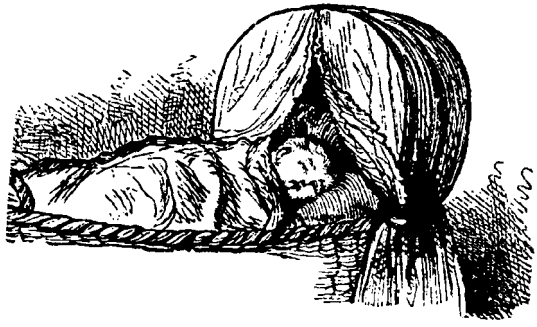
ve alıp torbasına koymuş, tencerenin içine de çarıklarını bırakmış. Giderken de kadına demiş ki: "Hanım ben iyi oyun oynarım seyret" Hem oynuyor, hem de şöyle söylüyormuş:

Benim çarık sizin çorba içinde,
Sizin tavuk benim torba içinde,
Ben tavuğu yerim orman içinde,
Hanım yer dayağı yorgan içinde.

Kadın bu sözlerden hiçbir şey anlamamış. Akşam adam eve gelmiş, tencereyi önlerine almışlar ki bir de ne görsünler; tavuk gitmiş, çarık gelmiş.

•••

Bu deyim, türlü düzenbazlıklar sonucu yolundan çıkıp, karmakarışık bir hâle gelen işleri tarif etmek için kullanılır.

Ben yanarım yavruma, yavrum da yanar yavrusuna

ADAMIN BİRİ soğuk bir kış günü, evin damındaki karları temizliyormuş. Bu adamın annesi de oğlum üşür, hasta olur diye kaygılanıyormuş. Kadın oğlunu çağırmak için, evin dışına gelerek aşağıdan oğluna sesleniyor: "Yeter artık aşağı in" diyormuş. Oğlum yoruldu, terledi, hasta olur diye üzülen kadın, oğlunu aşağıya indirmek için ne söyledi ise kâr etmemiş. Kadın he-

nüz kundakta olan oğlunun oğlunu, yani torununu kucakladığı gibi, getirip karların üstüne bırakmış. Bunu gören adam, hemen aşağı inmiş. Kadın da: "Ben yanarım yavruma, yavrum da yanar yavrusuna" demiş.

•••

Bu deyim, herkesin kendine ait bir derdi olduğunu anlatır.

Beylik çeşmeden su içme

ZALİMLİĞİ İLE ün yapmış bir derebeyi, hükmü altındaki toprakların, suyu olmayan bir bölgesine, uzaklardan su getirterek büyük bir çeşme yaptırmış.

Halk bu çeşmenin yapılışında, imece usulü ile çalıştırılmış. Kendi yararları için yaptırılan böyle bir esere katkıları bulunduğu için, hiç sızlanmamışlar, seve seve yardım etmişler.

Çeşme yapılmış, herkes bu işten çok memnun olmuş.

Ama bu memnunluk çok uzun sürmemiş. Çünkü derebeyi o yıl, ürün vergilerini toplatırken, yüzde iki de beylik çeşme hakkı istemiş.

Köylüler bu işe hem şaşırmışlar, hem de kızmışlar. Kızmışlar ama kimsede çıkıp bu işe bir son verememiş.

Derebeyinin keyifli bir gününde, araya sevdiği kişilerden aracı koyup, zaten geliri kıt, toprağı verimsiz, ürünü az olan köylünün, bu çeşme hakkı ile büsbütün boyunlarının büküldüğünü, derebeyinin çeşme hakkı istemekten vazgeçmekle sevaba gireceğini söyletmişler.

Derebeyi bu söylenenleri dinledikten sonra: "Hangi köy halkı istemiyorsa, bu çeşmeden su içmesin, hayvanını sulamasın. Nöbetçi koyacağım; su aldıklarını duyarsam, iki kat vergi alacağım." demiş

Zavallı köylüler, çeşmenin semtine bile uğramaya korkar olmuşlar. Yola giden, suyunu yanına alır, çoluk çocuğuna da sıkı sıkı öğütlermiş: "Sakın ola ki, beylik çeşmesinden su içmeyin."

•••

Bu deyim, herkesin yaptığını yapmayın anlamında kullanılır.

Bir şeyin altından Çapanoğlu çıkmak

YOZGAT ŞEHRİNİN kurucusu Çapanoğlu Ahmet Paşa, 1764 yılında Sivas valisi iken, görevden alınır ve kısa bir süre sonra da katledilir. Yerine, büyük oğlu Mustafa Bey, ondan sonra da kardeşi Süleyman Bey geçer.

Süleyman Bey, Yozgat'ı bayındır hale getirdiği gibi, Amasya, Ankara, Elazığ, Kayseri, Maraş, Niğde ve Tarsus'u idaresi altına alır. Böylece, Orta Anadolu'nun bü-

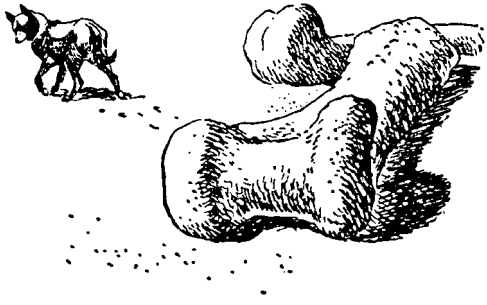
yük bir kısmına hükmeden Süleyman Bey, Çapanoğulları'nın şöhretini kısa zamanda her tarafa yayar. "Çapanoğlu" adı yalnız halk arasında değil, devlet adamları arasında da meşhur olur.

Söylentiye göre, devlet memurlarından biri, halktan bazı kimselerin aleyhine verilecek kararı sonuca bağlamak için soruşturma yaparken, Çapanoğlularından birinin de adı olaya karışır. Çapanoğullarının halk üzerindeki nüfuzundan korkan bir diğer memur da, "Bu işi fazla kurcalama," der. "Altından bir Çapanoğlu çıkar."

Memur da takibi yarıda bırakır.

•••

Bu deyim, uğraşılan bir şeyin göründüğü gibi olmadığını, görünenden daha zor, daha karmaşık, daha kötü olduğunu anlatmak için kullanılır.

Bizim it buraya balta getirdi mi?

KADINLARIN işlerinin çok olduğu sırada avare bir komşu kadın yanlarına gelerek konuşmaya başlamış. İş gören kadınlardan birinin kulağı pek duymuyormuş, diğer kadına sormuş: "yine ne istiyor?" O da münasebetsiz bir şekilde kendilerini meşgul eden kadından bahsederek: "Bizim it buraya balta getirdi mi?" diye soruyor demiş.

•••

Bu deyim, başkalarının yanına, evlerine sık sık gidip, olur olmaz şeylerle meşgul edenler için söylenir.

Boru değil bu

ASKERî OKULLARDA ve kışlalarda, yapılacak her iş, belirli zamanlarda çalınan boru ile duyurulur.

Yat borusu, kalk borusu, karavana borusu, içtima borusu, hücum borusu, paydos borusu, yemek borusu gibi.

Vaktiyle askeri okulların birisinde, sınıfın kıdemlisi telaşla içeri girmiş ve:

"Çocuklar size yepyeni bir haberim var, duydunuz mu?" diye bağırmış.

Öğrenciler de:

"Şimdi duyarız, her ne ise biraz sonra borusu çalar.." demişler.

Kıdemli:

"Öyle değil, boru değil bu, bizim sınıf subayının özel emri, bakın dinleyin, yarın Padişahın tahta çıkış günü imiş, şenlik yapılacakmış, dersler paydosmuş..." deyince, çocuklar çok sevinmişler.

O günden sonra bu söz, öğrenciler arasında sık sık söylenir olmuş.

Birisi arkadaşına önemli bir şey söyleyeceği zaman:

"Dinle, boru değil bu, söyleyeceklerim çok önemli..." diye söze başlarmış.

•••

Bu deyim, söylediklerime dikkat et daha önce duydukların gibi değil anlamında kullanılır.

Bu düşüş sende, bu bakış bende iken

VAKTİYLE BİR HIRSIZ evin birine, bacadan girmeye çalışıyormuş. Hırsız, ip ile bacadan sallanırken, ip kopmuş. Adam evin ocağına düşmüş. Ev sahibi, çıkan gürültüye uyanmış. Bakmış ocakta bir adam, küle, kömüre bulanmış "Ayağım, of ayağım kırıldı" diye bağırıp ağlıyor. Adam hırsıza kızmış, öfkelenmiş ama acı-

madan da edememiş. "Bu düşüş sende iken, bu bakış bende iken, bugün de burdasın, yarında burdasın" demiş.

•••

Bu sözler, başa gelen zararların, pek kolay bertaraf edilememesi durumunda söylenir olmuş.

-II-

Ç'den H'ye

Çivi koymak

RİVAYET BU YA, Nasrettin Hoca oğlunu evlendirecekmiş. Para gerekmiş. Hanımı da bir taraftan düğünü çabuk yapmak için Hoca'yı sıkıştırmaktaymış.

Bunalan Hoca, evini satmaya karar verir. Alıcılardan biri ile fiyatta anlaşmış. Fakat Hoca, harmanı kaldırıp, eline para geçince, evi tekrar geri almayı kafasına koymuş. Bu amaçla bir plân hazırlamış. Alıcıya evi

gezdirirken, üst kattaki sofanın ortasında koca bir ana direk üstüne çakılmış iri ve kalın bir temel çivisini göstererek:

"Evi satarım ama, bu çiviyi asla satmam. Buradan sökülmeyecektir. Ara sıra haricen kullanacağım," demiş.

Hoca'nın bir şakası sanarak, alıcı bu şartı gülerek kabullenmiş ve parayı verip evi almış.

Hoca düğünü yapmış, oğlunu evlendirmiş. Zamanı gelince harmanı da kaldırmış. Sıra gelmiş evi geri almağa.

Evi satın alanın karısı da temizliğe düşkün, titiz bir kadınmış. Bir gün Hoca, elinde kocaman bir manda işkembesi ile, kapıyı çalmış. Kadına dermiş ki:

"Şu işkembeyi benim çiviye asıver de, akşam üzeri bir adam gönderirim gelip alır. Bizim hatun hamama gitmiş, evde yok da."

Kadın, homurdanarak işkembeyi alır, Hoca'nın çivisine asar.

Hoca bir kaç gün sonra, bu kez elinde suları akan üç torba yoğurtla kapıyı çalmış. Aynı şeyleri söyleyerek, yoğurtları kadına vermiş. Üç beş gün sonra sığır kellesi, paça getirmiş. Kısacası, kadını canından bezdirmiş. Sonunda kadının kocası, Hoca'ya gelmiş:

"Aman Hocam, kırk yıllık yuvam bozulacak. Meğer sen o çiviyi direğe değil, benim bağrıma çakmışsın. Sana bir teklifim var, sen bu evi benden geri almak istiyorsun, anlaşıldı. Öyleyse verdiğim parayı iade et, evi-

ni geri al. Ben parama faiz istemeyeyim, sen de benden kira isteme. Böylece ödeşelim."

Hoca bu teklifi memnuniyetle kabul etmiş ve evini geri almış.

•••

Bu deyim, olacak bir işe engel olmak mânâsında kullanılır.

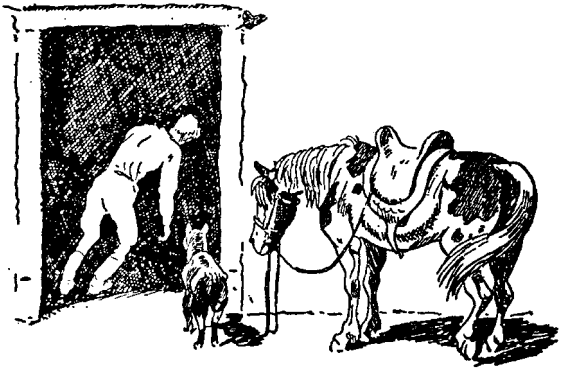

Dana gitti, bizim örme de beraber gitti

ADAMIN BİRİ, danasını satmaya götürmüş. İş bilmeyen adam, danayı çok ucuz fiyata verdiği gibi, hayvanlar satılırken, boyunlarındaki örme, sahipleri tarafından alındığı halde, örmeyi de dananın boynundan almayı unutmuş. Eve geldiğinde, yaptığı satıştan pişman olan adam: "Dana gitti, bizim örme de beraber gitti" diyerek, dövünür dururmuş.

•••

Bu deyim, bir zarar meydana gelirken, bir başka zararı da beraberinde getirmesi durumunda, kullanılır.

Dışından baktım bir yeşil türbe

FAKİR BİR DERVİŞ soğuk bir kış akşamı geceyi geçirmek için barınacak bir yer ararken, pencere, kapı ve duvarları yeşil boyalı, yeşil çinili bir türbeye rastlamış.

Türbenin kapısını zorlamış, açamamış, arka bahçeden dolaşarak, zorla pencerenin birisinden içeri dalmış.

Yerdeki seccade ve kilimlerden kendisine bir yatak uydurup kıvrılmış.

Gece yarısı büyük bir gürültü ile uyanmış. Beline ve sırtına tekmeler, kamçılar vurulmaya başlamış. Can acısı ile doğrulayım derken, dayağın şiddeti daha da artmış. Kafasına, gözüne, sille, tokat ve yumruğun biri inip, biri kalkıyormuş.

Neye uğradığını şaşırmış, korkudan dili tutulmuş. Zavallı, bütün bu dayakların türbede yatan evliyaya bir hürmetsizlik yaptığından ileri geldiğini sanmış.

Oysa orası, azılı eşkiyaların gece barındıkları harabe bir türbe imiş. Hırsızlar orada, çaldıkları malları paylaşırlarmış.

Adamın gözlerini, el ve ayaklarını bağlamışlar. Ağzına mendil tıkamışlar, baygın bir halde bırakıp, sabaha karşı gitmişler.

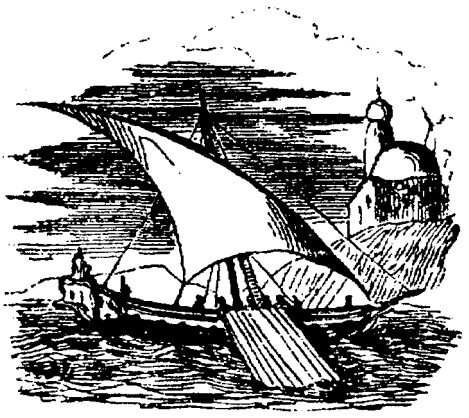
Ancak bir iki gün sonra türbeye ziyarete gelenler iniltisini duyup, kendisini kurtarabilmişler.

Zavallı derviş, türbeyi uzaktan her görüşünde, bu dayağın manevi bir kuvvet tarafından atıldığına hükmederek:

"Dışından baktım bir yeşil türbe, içine girdim estağfirullah tövbe" dermiş.

•••

Bu deyim, dışarıdan bakıldığında güzel görünen bir iş ya da bir yerin, içeriden bakıldığında hiç de öyle olmadığını anlatmak için kullanılır.

Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak

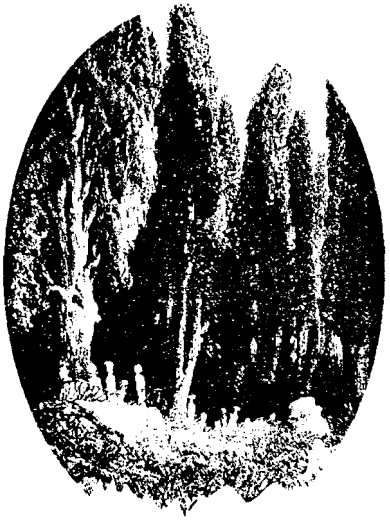
DİMYAT, MISIR'DA Süveyş Kanalı ağzında bir limandır. Eskiden Mısır'ın meşhur pirinçleri, ince hasırdan örülmüş torbalar içinde buradan Anadolu'ya gelirmiş.

Dimyat'a pirinç almak için giden bir Türk tüccarının bindiği gemi, Akdeniz'de korsanlar tarafından soyulmuş ve adamcağızın bütün altınlarını almışlar.

Binbir zorluk içinde İstanbul'a dönen pirinç tüccarı o yıl iflas etmiş. İstanbul'dan kalkmış, memleketi olan Karaman'a gitmiş. O sene tarlasından kalkan buğdayları da bulgur tüccarlarına sattığından, kendi ev halkı kışın bulgursuz kalmışlar.

•••

Bu deyim, daha çok kazanayım derken, elde avuçta ne varsa hepsini harcayıp, tüketenleri tarif için kullanılır.

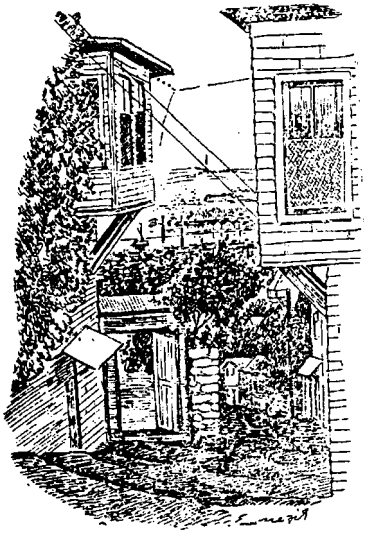
Diriler dururken ölüler helva yemez

SİVAS'TA Korkmaz Hoca diye anılan ve asıl adı Ebubekir olan, Meşhur Serçeli Camii'nin imamı, dürüstlüğü ve iyi insan olmasının yanında, cesurluğu ile de ünlüymüş. Arkadaşları: "Sana Korkmaz diyorlar, gerçekten korkmaz mısın? Bu gece bize, mezarlıkta helva pişir de, lâkabını hak et, görelim" demişler.

Odun, yağ, şeker, un ve helva tavasını da yanına alan Korkmaz Hoca, arkadaşları ile mezarlığa gitmiş. Arkadaşları hocaya: "Biz mezarlar arasında bulunmaktan korkarız, uzakta duralım, sen helvayı pişir" demişler. Hoca, iki mezar arasında bir boşlukta ateş yakıp, helvayı yapmaya başlamış. Meğer arkadaşlarından biri, hocayı korkutmak için, yandaki mezara saklanmış. Hoca, helvayı yapmış, tam o sırada yandaki mezardan bir el uzanıp; "Bize de helva" demiş. Hoca, elindeki büyük tahta kaşıkla, uzanan ele vurmuş ve "diriler dururken, ölüler helva yemez!" demiş.

•••

Bu deyim, herkesin bir sırası vardır mânâsında kullanılır.

Dolap çevirmek

ESKİDEN VEZİR, paşa, sadrazam gibi büyük adamlarla zenginlerin konakları olurdu. Bu konakların kadınlar tarafına haremlik, erkeklerin bulunduğu tarafa ise selâmlık denirdi.

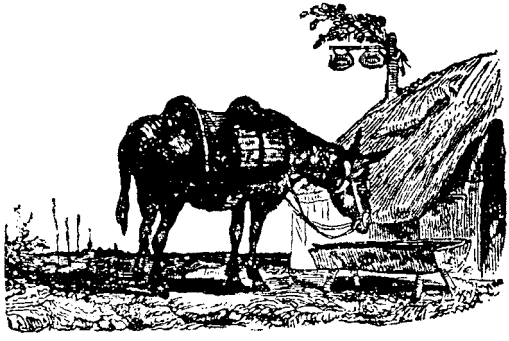
Kadınlar tarafı ile erkekler tarafı arasındaki duvara bir eksen etrafında dönen, silindir şeklinde kapaksız bir dolap yerleştirilirdi. Bu dolabın kapağı yoktu. Yarısı açık, yarısı kapalı olan bu dolabın içinde sıra sıra ge-

niş raflar bulunurdu. Kadınlar kısmında pişirilen yemekler, bu dolap aracılığı ile selâmlık kısmına servis edilirdi. Kadınlar, dolabın raflarını yemeklerle doldurduktan sonra, döndürerek açık tarafını erkekler kısmına çevirirlerdi. Raflar boşalıp, yerlerine boş tabaklar konunca da, erkerlerce kadınlar tarafına çevirilirdi. Böylece kadınlarla erkekler, birbirlerinin yüzlerini görmeden servis yapılırdı.

İşte bu dolapların, zaman zaman gönül işlerinde kullanıldığı da olurmuş. Mesela, delikanlının biri sevdalısına kimselere çaktırmadan mektup, gül falan verecek olsa dolabı kullanırmış. Haremlik bölümünden bir mendil mi gönderilecek, yine dolap aracılığı ile iletilirmiş. Dolap çevirme deyimi, o devirlerden kalmadır.

•••

Bu deyim, gizli kapaklı işleri olan, dalâvereler döndüren kimseler için "yine bir dolap çeviriyor" şeklinde kullanılır.

Eşek sudan gelinceye kadar

BALKAN HARBİ sıralarında, cephedeki askeri birliklerin su ihtiyacını, her bölüğün saka neferleri temin edermiş.

O zamanlar, Mekkare katırlarından başka, adına Karanfil Kolu denilen, eşekli nakliye kolları da varmış. Her bölüğe de bir eşek tahsis edilmiş. Saka neferleri, bu eşeklere yükledikleri fıçılarla, ordugâha en yakın bir pınardan bölüklerine su taşırlarmış.

Bölüklerden birisinin saka neferi, çok saf ve tembel imiş. Bir gün pınar başında yatmış, uyumuş. Eşek de çimenler üzerinde otlarken, uzaklara gitmiş.

Uyandığı zaman, akşam olmak üzereymiş.. Eşeği aramış bulamamış. Koşarak bölüğe gelmiş. Susuzluktan kıvranan bölüğün çavuş ve onbaşıları sakayı yakaladıkları gibi, bölük komutanının karşısına çıkarmışlar.

Çok sert ve aksi bir adam olan komutan saka neferini sorguya çekmiş. Neticede uyuduğunu ve eşeğini kaçırdığını öğrenince, hemen etrafa atlılar çıkarıp, eşeği aratmaya göndermiş. Sakayı da çadırın direğine bağlayıp, başlamış dayak atmaya. Can acısı ile avaz avaz bağıran saka:

"Aman kumandanım, ölüyorum, bir daha uyumayacağım, bağışla" diye bağırdıkça, komutan:

"Acele etme, daha eşek bulunmadı. Eşek sudan gelinceye kadar dayak yiyeceksin, ki bir daha eşeğine sahip olup, muharebe yerinde, vazife başında uyumayasın..." demiş...

•••

Bu deyim, kabahat işleyen birini adamakıllı dövmek anlamında kullanılır.

Güya Hacı Emmiyi eşeğe bindirdin

VAKTİYLE BİR İHTİYAR torbasını sırtlamış kasabadan köyüne doğru ağır aksak gitmekteymiş. Aynı yol üzerinde eşeğiyle birlikte gitmekte olan bir adam ihtiyarı görünce "Hele gel baba, eşeğe bin ineceğin yere götüreyim seni" demiş. Yorgunluktan dizleri sızlamaya başlayan ihtiyar bu işe çok sevinmiş. Eşeğe binmiş, birlikte gitmeye başlamışlar. Bir süre sonra ihtiyarcık uyumuş. Uyandığında bir de ne görsün; köyünü

geçeli çok olmuş. Neredeyse yarı yol kadar geri yürümesi gerekiyormuş. Eşekten inen ihtiyar, adama; "güya Hacı Emıniyi eşeğe bindirdin" demiş.

•••

Bu deyim, bir başkasına iyilik etmek isterken, zarar vermek durumlarında kullanılır.

Hasta mıyım, hasta mı olacağım?

KADININ BİRİ kocasının yanında hiç yemek yemez, kocası işe gidince yermiş. Bu durumu merak eden adam, bir gün işe gidiyormuş gibi yapıp, evde saklanmış. Kadın bir sahana yağ koymuş ve dört yumurta kırmış, pişirirken kapı çalmış. Kadın kapıya bakmaya gidince adam saklandığı yerden çıkarak sahanın içine dört yumurta daha kırarak tekrar saklanmış. Kadın içe-

ri gelmiş yumurtaları pişirmiş ve yemeye başlamış. Fakat hepsini yiyememiş dört yumurta artmış. Bu duruma üzülen kadın: "Hasta mıyım, hasta mı olacağım?" diye kaygılanmış!

•••

Bu deyim, gereksiz yere kaygılanmak mânâsında kullanılır.

Her yerde okka dört yüz dirhem

ESKİDEN ağırlık ölçüsü olarak okka kullanılırmış. Bir okka dörtyüz dirhemdir. Fakat okkanın büyüğü olan bir de batman var. Bazı yerlerde altı okkaya bir batman, bazı yerlerde sekiz okkaya bir batman, bazı yerlerde ise oniki okkaya bir batman denirmiş. Tüccarın biri, batmanın oniki okka olduğu uzak doğu illerinden birinde yün, yapağı, tiftik toplamış. Bunları İstanbul'a getirip satmak istemiş.

Satın alan tüccar ile pazarlık ederken, "ben bunların batınanına şu kadar para verdim" demiş.

Tüccar, batınanı altı okka üzerinden hesap etmiş ve parasını vermeye kalkmış. Tüccar, "hayır batman üzerinden değil, sen benim paramı okka üzerinden hesapla" deyince toptancı:

"Canım ne farkı var, her yerde okka dört yüz dirhem değil mi?" demiş.

•••

Bu deyim, şartların değişmesiyle sonuçların değişmeyeceğini anlatmak için kullanılır.

Her zaman papaz pilav yemez

HRİSTİYANLAR, perhiz günlerinde hayvanî gıda ve hayvanî yağlar yemezler. Perhizde ve aynarozdaki çile yerlerinde sadece mevsim sebzeleriyle nohut mercimek, bulgur, pirinç pilavı, kuru üzüm, incir vesaire gibi bitkisel maddeler yemeye izin vardır. Zengin bir Hristiyan, komşusu olan Papaz Simon Efendiye yardım ederdi. Papazın karısı uzun zamandır yatalak hastasıydı. Evde yemek yapacak ve ortalık işlerine bakacak

başka kadın olmadığından papaz çok zorluk çekiyordu. Nihayet perhiz de gelip çatmıştı. Bereket versin zengin komşusu onu daima kolluyordu. Hizmetçisi ile her gün pirinç lâpası nohutlu pilav, bulgurlu pilav, mercimekli pilav, üzüm hoşafı vesaire gönderiyordu.

Perhizden çıktıkları zaman papazı akşam yemeğine davet etti. Sofraya servis yapan saf hizmetçi kız, papazın, kuzu çevirmesine iştahla giriştiğini görünce hayretten, yüksek sesle, "Aaa..." diye bağırdı. "Muhterem peder, dinimizin yasak ettiği yemeklerden de yiyor. Aman kimseler duymasın" dedi. Ev sahibi, hizmetçi kızı azarladı, "Sus terbiyesiz, neden yemiyecekmiş?"

Kız, "İyi ama hayvan etleri bize perhizde yasak, fakat din adamlarına her zaman yasak değil mi?"

"Ne münasebet kızım, perhizden çıktık. Artık muhterem peder de bizimle beraber her şeyi yiyebilir. Her zaman papaz pilav yiyecek değil ya..." demiş.

•••

Bu deyim, hikâyesindeki durumun aksine, insanın girdiği her işten kazançlı çıkmasının mümkün olmadığını, bazen kazanıp, bazan da kaybedebileceğini anlatır.

-III-

İ'den N'ye

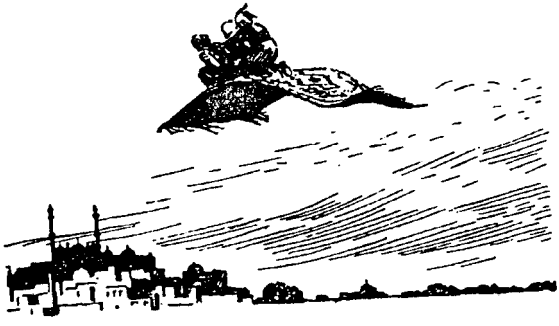
İnişi var, çıkışı var, veremem

ADAMIN BİRİ evinin ihtiyacı olan tuzu, oldukça uzak olan tuzladan sırtında taşıyarak getirirmiş. Tuz çuvalları çok ağır, tuzlanın yolu da hem yokuş, hem uzun olduğundan adamcağız için tuz getirmek hayli yorucu bir işmiş. Tuzun eve kadar ne zorluklarla getirildiğini bilmeyen karısı, bu tuzu hiç idareli kullanmazmış. Kim isterse bol bol doldurur verir, istemeyene de tas tas gönderirmiş. Evdeki tuz çabuk bittiği için,

adam çok sık tuzlaya gitmek zorunda kalırmış. Adamcağız bakmış olmayacak, bir gün karısını da tuzlaya götürmüş. İkisi de birer çuval tuz yüklenerek yola çıkmışlar. Yol inişli çıkışlı, yük de ağır olduğu için, kadın çok zor taşıyor, nefes nefese kalıyormuş. Binbir güçlükle evlerine gelmişler. Kadıncağızın henüz yorgunluğu geçmeden miskin, komşularından birkaçı kapısına gelip tuz istemişler. Kadın onlara şöyle demiş: "İnişi var, çıkışı var, verememem. Benimkini verememem, kocamınkine de karışmam!"

•••

Bu deyim, başkasının kazandığı malın değerinin bilinmediği, kendi çalışarak elde edilenlerin kıymetli olduğunu belirtmek için kullanılır.

İnsan hâli kuş misâli

ESKİDEN Üsküdar Karacaahmet'te bulunan 'Miskinler Tekkesi'nde miskinlik hastalığına yakalananlar barındırılırmış.

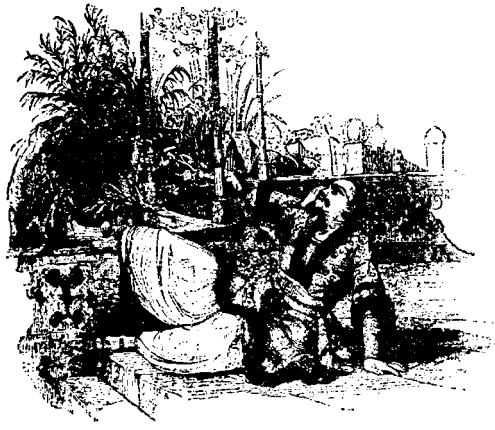
Bu hastalar arasında iki kişi varmış ki, dünyadan elini ayağını çekmiş derbeder kimselermiş. Kaldıkları odanın iki ayrı köşesinde otururlarmış. Bir gün oturdukları yerleri değiştirmek istemişler. Her gün konuşup karar vermelerine rağmen bir türlü harekete geçemez-

lermiş. Sonunda aradan bir yıl geçmiş ancak bunlar yerlerini değiştirebilmişler. Şöyle bir derin nefes aldıktan sonra miskinlerden biri, diğerine.

"Eh! İnsan hâli kuş misâli... Geçen yıl neredeydik, bu yıl neredeyiz!"demiş

•••

Bu deyim, çok seyahat edenler için kullanılır.

Kabağın sahibi razı değil

GARİBAN bir dervişin külahı eskimiş, yıpranmış. Külahını bir mezarlığa gidip gömmüş, başı açık gezmeğe başlamış. Başında saç olmadığı için güneş vurdukça parıl-parıl parlarmış. Onu gören münasebetsiz bir külhanbeyi, arkasından koşup başına bir tokat aşketmiş ve "Ne güzel kabak" demiş. Derviş hiç sesini çıkarmamış. Külhanbeyi bakmış dervişten ses cıkmıyor, bir tane daha vurayım diye hamle yapmış. Ancak

vuracağı sırada ayağı sürçmüş, düşmüş ve dizi, sivri bir taşa çarparak kırılmış. Bu kazanın, yaptığının cezası olduğunu anlayan külhanbeyi, dervişten helâllık dileyince, derviş demiş ki:

"Oğul, ben razıydım; fakat ne yapayım, kabak sahibi razı olmadı; git, onunla helâlleş."

•••

Bu deyim, mazlumları Allah korur mânâsında kullanılır.

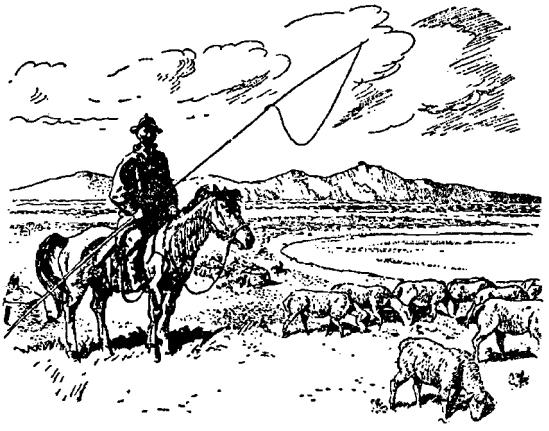
Karardı köz, tükendi söz

AKŞAM OTURMASINA misafirliğe gidenler o kadar çok oturmuşlar ki, mangaldaki ateş sönmüş, konuşacak bir şey kalmamış ve ev sahibinin de uykusu gelmiş. Bunun üzerine ev sahibi, şaka yollu: "Karardı köz, tükendi söz" demiş. Yatma zamanının geldiğini belirten bu sözler gerektiğinde söylenir olmuş. Birbirleriyle çok samimi olanlar arasında bu sözlerin devamı şöyle de gelebilir:

"Karardı köz, tükendi söz,
gidince siz, yatarız biz."

•••

Bu deyim, artık söyleyecek bir şey kalmadı, zaman da tükendi mânâsında kullanılır.

Karaman'ın koyunu, sonra çıkar oyunu

KARAMANOĞLU Mehmet Bey'i mağlûp ederek oğlu Mustafa'yı da esir alan Çelebi Sultan Mehmet, Mustafa'ya sorar:

"Söyle bakalım bir daha Osmanlı'lara silah çekecek misin, onlara karşı düşmanlık edecek misin?"

Karamanoğlu elini kalbinin üzerine koyarak:

"Padişahım, bu can bu tende kaldığı müddetçe bir

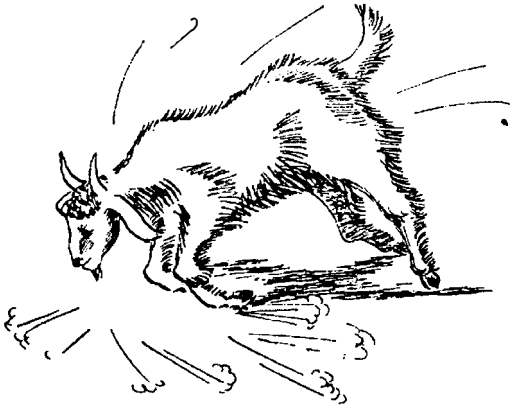
daha böyle bir şey vaki olamaz, size yemin ederim," der.

Padişah da onu affeder. Huzurdan çıktıktan sonra önceden koynuna soktuğu güvercini çıkarıp salıverere-rek:

"İşte bu can bu tenden çıktı ve yemin de gitti. Bizim Osmanoğullarına düşmanlığımız sonuna kadar devam edecektir," demiş...

•••

Bu deyim, bir işin altından zamanla neler çıkacağı başından belli olmaz mânâsında kullanılır.

Keçinin palamuda ettiğini palamut da keçiye eder

ESKİDEN, Uşak yörelerindeki palamut ağacı ormanlarında keçi sürüleri otlarmış. Sürünün içinde, inatçı, çevik ve huysuz bir keçi varmış. Bodurca bir palamut ağacına musallat olmuş. Günlerce onun yapraklarını, filizlerini kemirmiş.

Zavallı ağaç, günün birinde kurumaya yüz tutmuş. Sonbahara doğru, oduncular gelmişler. Kuruduğunu

görüp, genç ağacı baltalamışlar. Kökünün çevresinde sekiz-on kadar bilek kalınlığında genç sürgünler Bunları da meyilli olarak budamışlar.

Keçi, yine gelmiş, ancak palamudu bu halde görünce, hevesi boşuna gitmiş. Başka bir palamut bulmak için oralarda sıçrarken, yeni kesilen sürgünlerden biri, karnına saplanmış. Ne yaptıysa kendini kurtaramamış, palamudun dibinde ölmüş.

Keçiyi aramaya çıkan çoban, keçisini o durumda bulunca, kendi kendine mırıldanmış:

"Ben ne yapayım? Dünyanın işi ödünçtür. Keçinin palamuda ettiğini, palamut da keçiye etmiş, ödeşmişler."

•••

Bu deyim, kimsenin hakkı kimsede kalmaz, eden bulur mânâsında kullanılır.

Kel başa şimşir tarak

ŞİMŞİR SÖZCÜĞÜ, Farsça olup, kılıç anlamına gelir. Deyimde kullanılan şimşir sözünün aslı çok sert ve dayanıklı olduğundan, tarak, cetvel vb. yapımında kullanılan "şimşir" ağacından gelmektedir.

Eskiden, zengin bir aile, kızlarını gelin ediyorlarmış. Oğlan evine, âdet olduğu üzere, bohça bohça hediyeler gitmiş. Kayınvalide, iki görümce ve eltilere, yaş ve aile içindeki durumlarına göre, altın, gümüş kaplamalı, fil-

dişi ve şimşir taraklar, diğer armağanlarla birlikte verilmiş.

Küçük elti o yakınlarda, ağır ve ateşli bir hastalık geçirdiğinden, saçları dökülmüş, ancak başörtüsünün altında durumunu gizliyormuş. Aile içindekilerden başka kimsenin, kadıncağızın kelliğinden haberi yokmuş.

Kendisine verile verile bir şimşir tarak verilmesi, küçük eltinin canını çok sıkmış, kelliğini unutup, armağanları getiren kadına sızlanmış

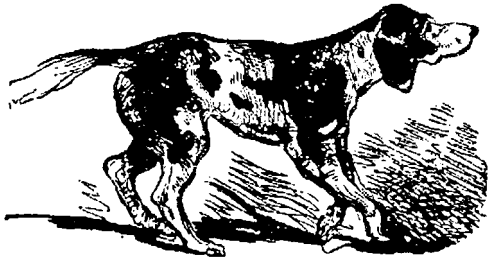
"Herkese altın, gümüş tarak, bana da şimşir öyle mi? Yeni gelin, daha bu eve adımını atmadan benimle uğraşmaya başladı..."

Oğlan anası, gelinin bu hareketinden utanmış ve üzüntü duymuş. O kızgınlıkla çıkışmış:

"Seninki gibi kel başa, şimşir tarak çok bile" deyivermiş.

•••

Bu deyim, yoksul, ya da durumu kötü bir kişinin, vaziyetine uymayan, pahalı, gereksiz şeyler almaya kalkmasında, kullanılır.

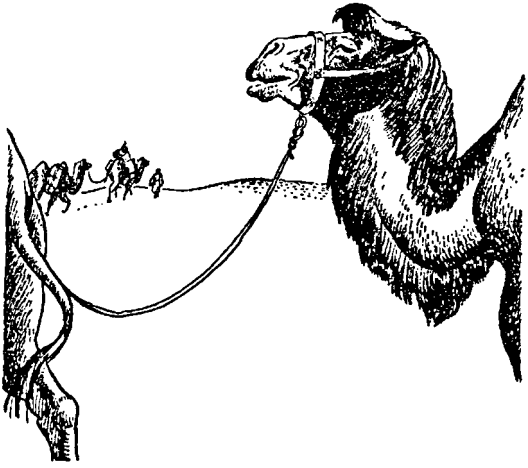

Ko desinler, Alabaş yar yolunda telef olmuş

BAŞINDAKİ ala renkten dolayı adına Alabaş denen bir köpek yaşlanmış. Sahipleri Alabaş'a, dişi köpeklerin peşinden koşma artık, diğerleri seni parçalar, diye nasihat edilince, şöyle söylenirmiş: "Ko desinler, Alabaş yar yolunda telef olmuş!"

•••

Bu deyim, insanın bile bile elde edemeyeceği bir şeyin ardından koşuşturmasını ifade etmek için kullanılır.

Kös dinlemiş deve gibi

MEHTER TAKIMLARINDA Tabl ve Kös denilen bir çeşit davul vardır ki, bunlar çok büyük ve ağırdır. Diğer davullar gibi ağaç kasnak üzerine gerilmiş olmayıp büyük ve ağız çemberleri geniş su küplerine benzeyen ve çömlekhanelerde özel olarak yapılan gövdeler üzerine gerilmiştir.

Yürüyüşlerde at ve deve sırtında taşınırlar. Sesleri çok gürdür.

Vaktiyle, Osmanlı ordusunda senelerce Mehter Takımlarının köslerini taşıyarak ihtiyarlamış bir deve, artık azad edilmiş.

Gördüğü hizmete mükâfat olarak boynuna bir Ferman asılıp, bu devenin istediği bağ ve bahçeye girip çıkmakta serbest olduğu ve buna engel olanların yahut bu deveye dokunanların büyük ceza görecekleri ahaliye duyurulmuş.

Fermanlı deve, bir gün fakir bir adamcağızın bostanına girmiş. Bostan sahibi korkusundan bir şey diyememiş. Fakat kimse duymadan deveyi ürkütüp kaçırabilmek için eline aldığı küçük bir değnekle tencere kapağına yavaş yavaş vurup tıngırdatmaya başlamış.

Deve hiç oralı bile olmamış. Bostan sahibi saçını başını yolmuş, yerlere çömelerek kimseye görünmeden devenin yakınlarına sokulup, tencere kapağını biraz daha kuvvetlice tıngırdatırmış.

Bu hâli gören bostan komşusu uzaktan seslenmiş:

"Yahu komşu, beyhude uğraşma. O deve yıllarca kös dinlemiş, senin tencere kapağının tıngırtısı ona vız gelir..." demiş.

•••

Bu deyim, vurdum duymaz, kaygısız, soğukkanlı insanlar için kullanılır.

Lâfını olsun edek

RİVAYET BU YA, tilkinin biri evlenmek istemiş. "Neyle evleneceksin?" diye sormuşlar.

Tilki de:

"Evlenemeyeceğimi ben de biliyorum ama, bari lâfını olsun edek (edelim)" demiş.

•••

Bu deyim, istenildiği halde ulaşılamayan bir şeyin hiç olmazsa sözünü edelim mânâsında kullanılır.

Maymun gözünü açtı

ADAMIN BİRİSİNİN maymunu varmış. Gündüzleri bu maymunu çarşıya götürür, kendisi namaza filan giderken dükkanına bekçi olarak bırakırmış.

Bir gün maymun dükkanı beklerken açıkgöz bir hırsız gelmiş, maymunun karşısına geçip esnemeye ve uyuklamaya başlamış. Taklitçi maymun da esnerken esnerken uyumuş. Hırsız, çekmecedeki paraları ve yükte hafif, pahada ağır ne bulduysa çalıp kaçmış.

Dükkan sahibi camiden gelmiş, durumu anlayınca maymunu bir güzel hırpalamış. Hayvanın canı iyice yandığından bu acıyı unutmamış. Birkaç gün sonra aynı hırsız yine gelmiş. Maymunun karşısına geçip esnerken ve onu uyutmaya çalışırken, maymun sağ elinin işaret parmağıyla, sağ gözünün alt kapağını aşağıya doğru çekerek:

"Pişşşt, Pişşşt" yapmış.

Bu hareketi gören hırsız, hayretten dona kalmış ve kendi kendine:

"Maymun gözünü açmış artık, uyutamayacağım. Bana burada ekmek yok," diyerek çekip gitmiş.

•••

Bu deyim, geçmiş bir olaydan ders alındığı mânâsında kullanılır.

Nasib ise gelir Hint'ten, Yemen'den

UZAK YOLA GİDECEK olan bir kervancı bir gün, Semerkant şehrinin ünlü semer ustalarından birinin dükkanına gider. Usta namaz kılmak üzere camiye gittiğinden, dükkanda genç bir çırak bulunmaktadır. Kervancı, uzak yola da gideceğini, develerinden birinin semersiz olduğunu, kaça olursa olsun, hemen iyi bir semer istediğini anlatır.

Semerci çırağı, hazırda yapılmış iyi bir semer bulunmadığını, sipariş üzerine kervancıya semer yapabileceklerini söyler.

Gelgelelim kervancının işi aceledir. Adam bu sırada, dükkanın tavanında asılı eski bir semeri görür ve eski de olsa, semeri yenisinin fiyatına satın alacağını, çünkü devenin boş gitmesini istemediğini söyler.

Çırak, kârlı bir satış yaptığını düşünerek, eski semeri kervancıya verir.

Gelgelelim, göğsünü kabartarak anlattığı bu alış veriş, yaşlı ustayı hiç sevindirmez. Meğer adamcağız, kırk yıldır kazandığı paralardan arttırdıklarını, bu eski semerin içinde saklarmış.

Zavallı çırak, çok üzülür. Semeri aramak için yollara düşer. Ustanın:

"Oğul gel gitme beyhude, Semerkant'a, Buhara'ya.
Bulur elbet seni bir gün, nasip araya araya."

demesine aldırmaz, semerin arkasından birkaç ay dolaşır, sonunda bulamadan geri döner.

Ustası, çırağın geldiğine sevinir, onu teselli eder ve şunları söyler:

"Nasip ise, gelir Hint'ten, Yemen'den.
Nasip değil ise, ne gelir elden?"

Altı ay kadar sonra, bir gün kervancı dükkana gelir. Çırak, adamı hemen tanır. Ustasına da söyler. Kervancı der ki:

"Oğlum, bu semeri senden alıp gittim ama, aklıma takıldı, ustasının haberi olmadan çocuk bunu sattı. Ya ustası gelince kızar, darılırsa? diye üzüldüm. Alın semeri aynen geri veriyorum, bana yeni bir semer yapın."

•••

Bu deyim, herkes nasibinde olanı yer. Kimsenin nasibi kimseye gitmez mânâsında kullanılır.

-IV-

O'dan T'ye

Ocağına incir dikmek

İNCİR AĞACI baykuş gibidir. Viranelikleri, yıkık duvarlar arasını, eski bina ve camilerin damını, tepesini, bazan da bir harabenin ocağını çok sever.

Oralarda kendi kendine yetişir.

Çok zalim derebeylerinden birisi, bahçesini temizletirken, incir ağaçlarını söktürüp attırıyormuş. Bunu gören bir derviş:

"Sakın söktürme, birinin ocağına dikmek için sana lâzım olur..." demiş.

•••

Bu deyim, incir gibi mübarek bir meyvenin sırf harabelerde, viranelerde kök salmayı sevmesinden dolayı yıktın, iflas ettirdin, batırdın gibi mânâları ifade etmek için kullanılır.

Ölür müsün öldürür müsün?

BEYLERDEN BİRİNİN uşağı hacca gider. Dönerken efendisine uygun bir hediye almak ister. Uygun bir şey bulamaz. Efendisinin ihtiyar olduğunu düşünerek, "en iyisi kefenlik bez alayım" der.

Hediyesini efendisine sunmak için konağa gelir.

Kahya:

"Beyi uyandıramam sonra gel," der. Hac'dan gelen uşak:

"Mutlaka görmeliyim," der. "O'na hediye getirdim.."

Kahya, ne getirdiğini merak edip sorar:

"Kefenlik kumaş aldım ipek," der. Kefen sözüne kızan kahya, eski uşağı içeriye almak istemez. Tartışmaya başlarlar. Gürültüye uyanan Bey, dışarıya çıkar, öfke ile ne olduğunu anlamak için Kahya'ya sorar.

Kahya:

"Efendim" der. "Eski uşağınız size haccdan hediye olarak kefenlik kumaş getirmiş. Ölür müsün öldürür müsün?"

••••

Bu deyim, pek kızılacak bir terslik karşısında kalındığı zaman kullanılır.

Postu deldirmek

BİR TİLKİ, ormanda soluk soluğa koşuyormuş. Görenler, "Nedir bu telaşın?" diye sormuşlar.

"Hiç sormayın, avcılar sürek avına çıkmış. Bir kurdu önlerine katmış kovalıyorlar" demiş.

Arkadaşları gülmüşler:

"İyi ama, bundan sana ne, sen kurt değilsin ki?" diyecek olmuşlar:

"Kurt olmadığımı ben de biliyorum ama, ben kurt

olmadığımı ispat edinceye kadar, postu deldiririm, post elden gider..." diye savunmuş kendini.

•••

Bu deyim, kavgada ya da savaşta yara almak, vurulmak anlamında kullanılır.

Suya götürüp susuz getirmek

ZENGİN VE BÜYÜK bir aşiretin obasında, genç ve yakışıklı, yoksul bir çoban varmış. Aşiret reisinin kızına aşık olmuş. Kızın da çobanda gönlü varmış ama babası, onu zengin biri ile nişanlamış.

Bir gün yoksul çobanla genç kızı kuytuda konuşurken görenler, aşiret reisine haber vermişler. İki aşık yakalanmış. Kızı çadırına hapsetmiş, çobana bir ceza vermek üzere obanın yaşlıları toplanmışlar.

Akçakocalardan, çobana acıyan biri, şöyle bir teklifte bulunmuş:

"Bu çoban bize, işinin ehli olduğunu ispat etsin. Sürüsünü iki gün susuz bırakalım. Üçüncü gün sürüyü dereye götürsün ama su içmeden geri çevirsin. Bunu başarırsa, kızı ona verelim" demiş.

Bunun imkânsız olduğuna inanan ötekiler ve aşiret reisi, teklifi uygun bulmuşlar. Sürüyü iki gün susuz bekletmişler. Üçüncü gün oba halkı toplanarak çobanı izlemeye koyulmuş.

Kavalını çala çala sürüyü dere kenarına kadar getiren çoban, suyun kıyısına gelince, öyle içli çalmaya başlamış ki, sürünün başı olan koyuna âdeta yalvarmış ve sürüyü geri döndürüp obaya getirmiş. Kızı da almış.

•••

Bu deyim, bir kimseden daha akıllı olmak, başkalarını kolayca aldatabilecek kadar kurnaz kimseler için kullanılır.

Saçak altı kurudur,misafirin yoludur

BİR EVE gelen misafir, bir türlü kalkıp gitmiyor: "Yağmur da çok yağıyor" diye bahane ediyormuş. Şakacı olan ev sahibi, misafire: "Saçak altı kurudur, misafirin yoludur" diyerek, yol göstermiş.

•••

Bu deyim, gereğinden fazla uzayan şeyler için kullanılır.

Sarı buğdayları verdik, sarı gelinleri vermedik

SULTAN IV. Murat, Bağdat seferine giderken, Sivas'tan geçmiş ve Ulaş ilçesinde de konaklamış. Onu misafir eden ağanın evinde yapılan ekmeklerin güzel ve lezzetli olduklarını görerek, çok beğenmiş. Ağa da Padişaha, ekmeklerin yapıldığı buğdaylardan çuvallarla vermiş. Padişaha yapılan ekmekler, aynı buğdaydan yapıldığı halde, ağanın evindekiler kadar

lezzetli olmamış. Padişah bir başka sefer dönüşü yine Ulaş'ta konaklamış. Ağaya, ekmeklerin aynı nefasette olmadığını söyleyince ağa: "Padişahım, biz size sarı buğdayları verdik, sarı gelinleri vermedik!" demiş.

•••

Bu tarihî olay, zamanla bir yiyeceğin yapılışında, malzeme kadar, onu yapanların da hünerlerinin olduğunu belirtmek için anlatılan bir deyim haline gelmiş.

Seni deve tepti

KÖR DİLENCİNİN birisi işlek bir yolun kenarına oturmuş, mendilini sermiş, sadaka topluyormuş. Vakit öğle olmuş, karnı acıkmış ama hayal kurmaya başlamış.

Aaaahhh demiş, hayır sahibinin birisi gelse de şöyle fırından yeni çıkmış, taze taze ve yumuşacık bir ekmek verse ellerime, ben de, şu dükkanlardan biraz azık isteyip karnımı bir güzel doyursam.

Hülyalara daldığı sırada caddeden geçmekte olan kervandaki develerden birisi, kenardan yürürken, ayağını körün kucağına basmış.

Kör, heyecanla sevinmiş. Devenin yumuşak ayağını taze ekmek sanmış. Tam umduğum gibi, nasibim geldi, diyerek sarılıp kucaklamış.

Deve ayağını çekmek istedikçe o bırakmaz ve hem de, "ekmeğimi almayın, ölürüm de vermem," diye bağırırmış. Nihayet deve kızmış, ayağını kuvvetle körün ellerinden kurtarıp, suratına bir tekme savurmuş.

Yaygara ve şamatayı ayyuka çıkaran kör, hem ağlar, hem de, "ekmeğimi aldılar kaçtılar" diye bağırırmış.

Etrafına toplananlar, köre, "sus" demişler, "şamata etme, sen ne ekmeği sayıklıyorsun? Yahu seni deve tepti de haberin yok..."

•••

Bu deyim, hayalleri boşa çıkan insanlar için kullanılır.

Tavşan getirenin dayısı

ADAMIN BİRİ, yakaladığı tavşanı şehire, bir tanıdığına hediye olarak getirmiş. Tavşanı pişirmişler, yemişler. Birkaç gün sonra bu eve bir misafir gelmiş. Misafire kim olduğunu sorduklarında, adam da; "Tavşan getirenin dayısıyım" demiş. Ona da ikram olarak, tavşan kalmadığı için artan suyundan çorba yapıp içirmişler ama bu durumdan da hiç memnun olmamışlar.

•••

Bu deyim, iki şey arasındaki ilginin pek uzak olduğunu anlatmak için kullanılır.

Tuzsuz helva gibi ne sallanıyorsun?

GELİNİN BİRİ helva yapacakmış, daha önce hiç helva yapmadığı için de, içine tuz koyup koymayacağını bilememiş. Kime sorsam diye düşünmüş, ayıplarlar diye başka kadınlara da soramamış. Bakmış ki çok yaşlı bir adam, titriyerek, sallanarak yürüyor. "Dede dede, tuzsuz helva gibi ne sallanıyorsun?" diye sormuş. Yaşlı adam, gelinin bu sorudan asıl maksadını anlamış ve "kızım, kızım, helvaya tuz konmaz!" demiş.

•••

Bu deyim, yaşlı ve ayakta duramayan hasta kimseler için söylenir.

-V-

V'den Z'ye

Vermeyince Mabud ne yapsın Mahmud

ONSEKİZİNCİ ASIRDA, Sultan I. Mahmut Devrinde Üsküdar'da yaşamış, hatta rivayete göre onun adı da Mahmut olan bir adam varmış. Bu biçare, talihsizliği ile öyle ün yapmış ki, adına "Tıkandı Baba" derlermiş.

Hallaçlık yapar, yorgan, yastık da dikermiş. Karnı acıkınca çalışır, canı istemezse günlerce yatarmış. Fa-

kat o kadar kısmeti bağlı bir adammış ki, daha çocukluğunda bile, babası eline testiyi verip çeşmeye gönderse, tam dolduracağı sırada bir kurbağa gelir, çeşmenin lülesini tıkarmış. Yahut bir aksilik olur, sular kesilirmiş. Çaresiz boynunu bükerek, elinde boş testi ile eve döner:

"Tıkandı baba" dermiş.

Fırına ekmek almağa gitse, Fırıncı:

"Ah, Mahmut geç kaldın. En son ekmeği şimdi bir dakika evvel, şu giden müşteriye verdim, sen bir saat sonra gel deyince, yine boynu bükük eve döner, babasına:

"Tükendi baba" dermiş.

Zavallı babası, oğlunun bu kara bahtına çok üzülürmüş. Onun 'tıkandı baba' ve 'tükendi baba' sözlerinden artık usanç getirmiş ve sonunda kahrından ölmüş.

Bizim Mahmud'un kadersizliği halk arasında dillere destan olmuş. Güneşli bir havada kır gezintisine çıksa, şakır şakır yağmur yağar. Evlenmeğe kalksa, nikahını kıyacak imam o gece bir hiddete kapılıp, kendi karısını boşarmış.

Ne var ki, Tıkandı Baba'nın bu kötü şansı etrafına zarar veren bir uğursuzluk değilmiş. Kimsenin hikmetini bilemeyeceği güdük kısmetinin ziyanı, hep kendi şahsını etkiler, kimseye fenalığı dokunmazmış. Halk içinde o kadar meşhur olmuş ki, onun kader ve kısmetine ait gülünç hikayeler, devrin Padişahı I. Mahmud'un kulağına kadar ulaşmış.

Padişah, Üsküdar'daki Tıkandı Baba'yı merak ederek, bir gün yanına lâlâsını alır, kıyafet değiştirerek, onu görmek için Üsküdar'a gider. Maksadı, bu garip adamın bahtını güldürmek ve kalkındırmaktır.

Hallaç dükkanına varıp, kendisiyle konuşur. Bu adamın saf gönlü ve cilveli kaderi padişahın hoşuna gider. İşittiklerinin doğruluğuna bizzat görüp inanır.

Düşünür, taşınır, "Şu garibi acaba nasıl sevindirebilirim?" der.

Aynı zamanda yapılacak yardımın, kendisi tarafından ihsan edildiğini sezdirmemek ister. Bir Hızır inayeti gibi göstermek, zavallıyı minnet altına sokup utandırmadan şad eylemek diler.

"Tiz bir tepsi baklava yapılsın ve baklavanın her samsası (dilimi) altına birer tane altun yerleştirilsin" diye, emreder.

Baklava hazırlanır, güya Üsküdar semtindeki bir zenginin konağından hediye geliyormuş gibi, bir tablakâr ile dükkana gönderilir.

Fakat bu arada, altınları bulunca, Tıkandı Baba'nın nasıl sevineceğini öğrenmek için, dükkanı ve yaşayış tarzı göz altında tutulur.

Baklava tepsisine yutkuna yutkuna bakan talihsiz adam, onu yemeğe kıyamaz. "Bunu yemek bana gerekmez. Eğer satarsam, kazanacağım para ile üç beş eşya alırım" diye, düşünür ve o sırada dükkana gelen bir müşterisine satar.

Padişah, bu habere çok üzülür.

Bir kaç hafta sonra, büyük ve kapaklı bir sahan içinde, nar gibi kızarmış bir tavuk gönderir. Nefis pilavların üstünde keyifle yatan tavuğun karnı, altınla doludur. Tıkandı Baba sahanı alır, dükkanın rafına koyar. Biraz sonra karnı acıkınca yiyecektir. Lakin Tıkandı Baba'nın dükkan komşusu olan bir kurnaz, tesadüfen bu tavuğu görür, ağzı sulanır. Kendisine satması için cazip teklifler yapar; "Sen fakir bir adamsın. Bu tavuk seni bir öğün doyurur ama, ondan sonra yine açsın, halbuki benim sana vereceğim para ile bir hafta karnını doyurursun.." diye, onu kandırıp tavuğu elinden alır ve boş sahanı geri getirir.

Bu durumu haber alan Sultan Mahmut, öfkesinden küplere biner ve; "Çağırın şu adamı" diye, emir verir.

Tıkandı Baba neye uğradığını şaşırır. Bir kabahat işledim sanarak tiril tiril titrer. Korkudan yarı baygın bir halde, apar topar padişahın huzuruna çıkarılır.

Sultan ona güler yüzle hitabeder ve korkmamasını söyleyerek, olup bitenleri anlatır. Tıkandı Baba hayretler içinde kalarak, Padişahın önünde, hem ağlar hem de dua ve şükürler eder.

"Bu böyle olmayacak" der. Sultan Mahmut.

"Seni şimdi bir yokuşun başına götüreceğim, eline bir çember verecekler. O çemberi hızla yokuş aşağı yuvarlayacaksın. Çember nerede durursa, yokuş başından durduğun yere kadar olan araziyi, etrafındaki binalarla birlikte sana vereceğim" diye, izah eder.

Padişah, maiyetindekiler ve heyecan içindeki Tıkan-

dı Baba, Topkapı Sarayı'ndan Saltanat arabalarıyla Mercan yokuşunun başına gelirler. Haberi duyan halk etrafa toplanır. Muazzam bir meraklı önünde, Tıkandı Baba'nın eline kalbur kasnağından yapılmış büyük ve ince bir çember verirler.

Padişah:

"Haydi bakalım Mahmut, fırlat şu çemberi, kır şeytanın bacağını" diye emreder.

Zavallı o kadar şaşkın ve telaşlıdır ki, çemberi tam doğrultusunda fırlatamaz, yana kaçırır. Sekiz on arşın gittikten sonra yol kenarındaki bir ağaca çarparak, yaylanıp geri döner ve tıkandının tam alnına hızla çarpar.

Uzun uzun "La havle, Ya sabur" çeken Padişah nihayet onu alıp saraya götürür ve hazineye sokar. Eline kocaman bir kürek verirler, yığın halindeki altınları gösteren Padişah:

"Haydi" der. "Daldır şu küreği, daldırıp dolduracağın kürek ne kadar altın alırsa, hepsi senin olacak."

En ilginç olay, işte o sırada cereyan eder. Tıkandı Baba, o şaşkınlıkla küreği ters daldırır ve geri çektiği zaman, küreğin kubbemsi sırtında ancak bir iki tane fındık altını durmaktadır.

Padişah hayretle içini çeker ve:

"Vermeyince Mabud, ne yapsın Mahmud.." der.

•••

Bu deyim, Allah vermemişse, kulun elinden bir şey gelmez mânâsında kullanılır.

Vur, fakat dinle...

YUNAN TARİHİNDE miladdan önce beşinci Yüzyılın ilk yarısında Yunan'lıların İran'lılarla yaptığı savaşlara 'Pers Savaşları' denilir.

Bunların en meşhurları, 'Maraton Savaşı, Serhasin Seferi, Salamis Deniz Savaşı, Plataia Savaşı ve Mikade Savaşı' dır.

Maratonda onbin Yunan askerinin yüzbin İran'lıyı yenmesi, İran Kralı Dara'yı çok kızdırmıştı. Dara, Küçük Asya'dan sonra Atina ile Isparta'yı da istilaya ka-

rar vermiş. Bu gaye için beş yıl durmadan büyük hazırlıklar yaptırmış. Yüzbinlerce insanı silah altına almış, on binlerce at tedarik ettirdi, orduları için büyük ölçüde malzeme ve erzak topladı. Fakat tam sefere başlayacağı sırada öldü.

Yerine geçen oğlu Serhas, babasının projelerini gerçekleştirmeye karar vermiş. Üç yıl daha bu hazırlıklara devam etme gereği duymuş. Ordusunu geçirmek için Çanakkale Boğazı'nda, gemilerden meydana gelen meşhur köprünün yapılmasını emretmiş.

Çanakkale'ye vardıklarında, şiddetli bir fırtınanın köprüyü yıkmış olduğunu görmüşler. Bu duruma son derece kızan kral, denizi otuz kırbaç darbesiyle cezalandırmış. Mimarlarını astırmış, köprünün yeniden kurulmasını emretmiş.

Kısa zamanda köprü yapılmış. Ordu tam yedi gün yedi gecede geçmesini tamamlayabilmiş.

Bir hain tarafından gösterilen kestirme bir geçit ile Serhas'ın ordusu Tsalya'dan Yunanistan'a girmiş.

Atina işgal edilmiş. Fakat Atina'da birkaç ihtiyardan başka insan kalmamıştı. Şehirde kimsecikler yokmuş. Atina halkı, askerlerle birlikte çekilmişler.

Bu sırada harbi idare eden Yunan'lı komutanlar, alınacak tedbirler için toplanmış, ateşli tartışmalarla durum değerlendirmesi yapıyorlarmış. Hepsinin de sinirleri bozulduğu için konuşmalar çok sert ve şiddetliymiş. Teomistokil adlı bir komutan, ileri sürdüğü fikrinde şiddetle ısrar ediyormuş. Tartışma had safhaya gir-

miş. Bu sırada Filo Başkumandanı olan Isparta'lı Eunybiad, Teomistokil'i dayakla korkutunca, muhatabı büyük bir soğukkanlılıkla şu cevabı vermiş:

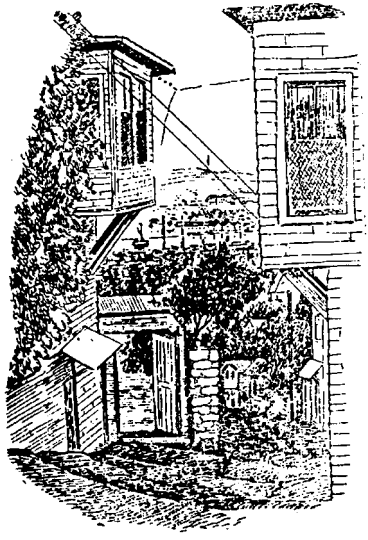
"Vur, fakat dinle..."

Bundan sonra görüşlerini ve fikirlerini o kadar sükûnet ve serinkanlılıkla açıklamış, o kadar büyük bir belagatla savunmuş ki, dinleyenler derhal onun fikirlerini tereddütsüz kabullenmişler. Hazırladığı plan gereğince meşhur Salamis Deniz Savaşı olmuş. İran donanması kısa zamanda korkunç bir hezimete uğramış.

Perslerin Kralı Serhas, gümüşten bir taht üzerinde bir dağın tepesinde, harbi seyrediyormuş. Bu yenilgi birdenbire maneviyatını sarsmış. Emrinde büyük bir donanma ve milyonluk ordu olduğu halde, savaşa devam edemeyip, geri dönmeye karar vermiş.

•••

Bu deyim, adaletli bir hüküm verebilmek için, karşı tarafında dinlenmesi gerektiği durumlarda kullanılır.

Yaş tahtaya basmak

ESKİ DEVİRLERDE de ahşap evlerin ve konakların umumi temizliği yapılırken, tahtalar arap sabunu ile ovulurmuş. Böyle anlarda ıslak tahtalar çok kaygan olup, üzerinde ayağı kayıp düşenler çok olurmuş.

Sultan Hamit devrinde bir Gürcü Hasan Fehmi Paşa varmış. Hukuk akademisinde, dünya hukuku dersi okuturmuş. Daha sonraları Selanik ve Sofya'da Valilik de yapmıştı. Bir gün konağında temizlik yapılıyormuş.

Tahta merdivenlerden inerken, ıslak basamaklarda ayağı kayan Paşa, düşmüş. Birkaç gün topallayarak gezmiş. Hukuk talebeleri birbirleriyle fısıldaşarak: "Bizim hoca, yaş tahtaya basmış" diye bu olayı alaya almışlar.

••••

Bu deyim, aldatılmak, kandırılmak mânâsında kullanılır.

Yaya kaldın Tatar Ağası

İNSAN VE EŞYA taşımacılığının posta tatarları tarafından sürülen beygir arabalarıyla yapıldığı devirlerde, yol üstündeki han ve kervansaraylarda mola verilirmiş.

Bu mola sırasında, yorgun atlar handa bırakılır ve han ahırında dinlenmiş diğer atlar alınarak yola devam edilirmiş.

İşte böyle bir mola sırasında, yemeğini yeyip kahvesini içen Tatar Ağası etrafındakilere övünmeye başlamış:

"Ben hayatımda hiç yaya yürüdüğümü hatırlamıyorum. Kendimi bildim bileli hep at üstünde, araba üstünde gezdim. Çok yerler gördüm, çok safalar sürdüm. Zibidi ve şaşkın insanlar yaya yürür. Bu saltanat bize ceddimizin yadigârıdır..." diye böbürlenirken, han kahvesine o bölgenin emniyetinden sorumlu bir Kır Serdarı girmiş.

Arkasında bir manga da Osmanlı zaptiyesi olan Serdar, azılı bir eşkiyayı takip ediyormuş. Han ahırındaki bütün hayvanlara el koyup, götürmüş.

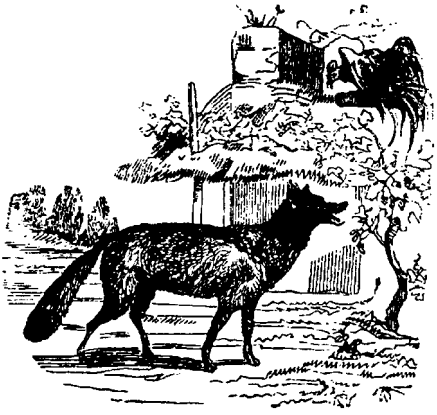
Bir aralık, hancı ile Tatar Ağası itiraz edecek olmuşlar ama, çok heyecanlı ve asabi olan Kır Serdarı ikisini de azarlamış

Handa hiç işe yarar hayvan kalmadığından, bir konak ötedeki hana bizzat kendisi yaya olarak gidip hayvan getirmeye mecbur kalan Tatar Ağası, kahvenin kapısından çıkarken, yolcular arasındaki bir derviş, Tatara hitaben:

"İşte şimdi yaya kaldın Tatar Ağası. Bir daha büyük lâf etme..." demiş.

•••

Bu deyim, artık başaramazsın, güvendiğin şeyler çürük çıktı mânâsında kullanılır.

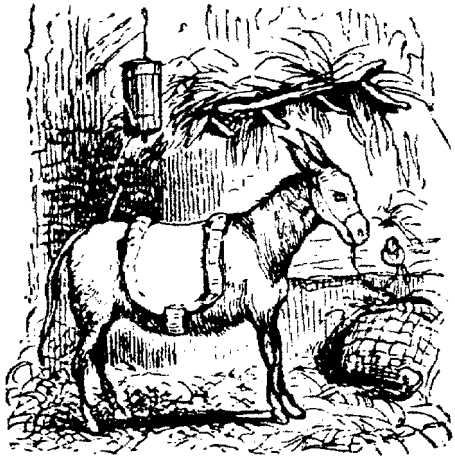
Yüzüne bak da öyle süt um

TİLKİNİN BİRİNİ YAKALAYIP götüren bir adama rastlayan arkadaşı, "Ne yapacaksın?" diye sormuş. O da, "sağmaya götürüyorum" demiş.

Arkadaşı cevaben, "Yüzüne bak da, öyle süt um" demiş.

•••

Bu deyim, birinden yapamayacağı, beceremeyeceği bir işin beklenmemesi durumunda anlatılır.

Zevkten dört köşe olmak

1930'LU YILLARDA, Bursa Lisesi'nde, Riyaziyeci Kel Osman diye otoriter bir öğretmen varmış. Onun Matematik derslerinden bütün öğrenciler korkarmış.

Bir gün tahtaya kaldırdığı talebeye, kızarak:

"Kalın kafalı, niye dersine çalışmadın, eşek murabbaı..." demiş.

Hocanın dediği "eşek murabbaı" eşek kere eşek anlamında olup, eşeğin kare'si demektir.

Bu söz öğrencilerin pek hoşuna gitmiş. Dillerine dolamışlar ve birbirlerine "eşek murabbası" diye takılmağa başlamışlar.

Zamanla okul duvarlarını aşarak halk arasına da yayılan bu deyim, matematik bilgisi olmayan murabbaı (karesi) deyince sadece dört köşeli bir şekil hatırlarına gelen cahil kimselerin ağzında anlam değiştirmiş.

Dört köşeli eşek demeğe başlamışlar.

•••

Bu deyim, günümüzde ise, bu hikâyenin tamamen aksine alay etmek, azarlamak gayesinin dışında 'keyifli olmak, zevk almak, neşelenmek' gibi durumları tarif için 'zevkten dört köşe oldun' şeklinde kullanılır.

-VI-

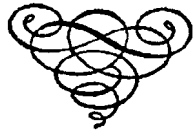
Meraklısı için bazı deyim ve söz gruplarının kısa tarifleri

Aşık atmak

AŞIK, koyunların bileklerinden çıkarılan bir kemik olup, bununla çocuklar çeşitli oyunlar oynarlar.

Birinci çocuk, yere bir aşık atar. Bu aşığın duruşu tespit edilir. Sonra sıra ile çocuklar aşıklarını atarlar. Atılan aşığın duruşu, ilk atılan aşığın duruşuna benzerse, ilk atanın aşıklarını alır. Benzemezse kendi aşığını verir. Bu oyundan ilhamla; "Herkesle aşık atılmaz.", "Onunla aşık atılmaz.", "Benimle aşık mı atıyorsun?" şeklinde deyimler kullanılmaktadır.

Başına çorap örmek

BAŞINA ÇORAP ÖRMEK demek, ayağa mahsus olan çorabı kafasına giydirmek, yani sevilmeyen bir düşmanı baş aşağı getirmek demektir. "Başına çorap örmeye başlamak" da, düşmanı baş aşağı getirebilmek için plân hazırlamaktır.

Bir çuval inciri berbat etmek

İNCİR, FABRİKALARDA işlenirken, çürük, arızalı ve hastalıklı olanlar seçilir, cins cins ayrılırmış.

Bir torba incirin içinde bir iki tane kurtlu, çürük incir kalacak olsa, onun hastalığı öteki sağlamlara da geçermiş.

Buradan ilhamla, küçük bir hatanın pek çok güzel şeye zarar vermesi gibi durumlarda, bu deyim kullanılır.

Cuk oturmak

ÇOK SIK kullanılan bu deyim, aşık oyunundan kaynaklanmaktadır. Oyunda atılan aşıkın, istenilen şekilde durmasıdır.

Halk arasında sırası gelen sözün, tam yerinde sarf edilmesine "cuk oturdu" deyimi kullanılır.

Dut yemiş bülbüle dönmek

NEŞE ve konuşkanlığını yitirmek.

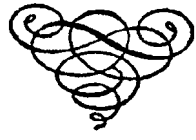
Dut mevsimi yani haziran ayı başlayınca, bülbüllerin susmasından esinlenerek söylenmiş bir deyimdir.

Dut yiyen bülbüllerin bağırsakları bozulur ve bir süre ötemezler.

Ekmeğini taştan çıkarmak

EKMEK PARASI kazanmak için, herkes bir iş ve meslek bulup çalışmaya mecburdur. Her mesleğin kendine göre güçlükleri ve tehlikeleri olduğu gibi, bu meslek ve sanatlar birbirleriyle mukayese edilirse, bir kısmının, ötekilere nazaran daha kolay ve rahat olduğu anlaşılır.

Taşçı ve mermerci esnafı gibi, zor meslek yapanların, ekmek parasını çok zorlukla kazandığını ifade etmek için: Ekmeğini taştan çıkarıyor, tabiri kullanılır.

Foyası meydana çıkmak

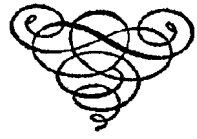
KUYUMCULAR yaptıkları yüzük, küpe, gerdanlık ve sairede kullandıkları elmas parçalarının arkasına foya denilen bir madde sürerek, ayna gibi, ışıkları daha çok aksettirmesini sağlarlar.

Zamanla bu foya dökülür, buna foyası çıkmış derler.

Hilekâr insanların yaptığı sahtekârlık ve yalanları ortaya çıkınca, buna benzeterek: Foyası meydana çıktı, benzetmesi kullanılır.

İş şirazesinden çıkmak

DÜZENİNDEN, çığırından çıkmak anlamındadır. Ciltli kitapların kapağa bağlanan iki ucunda, ibrişimden örülen ince şerite "şiraze" denir. Şiraze, kitabın sayfalarını cilde bağlı tutar. Şirazesi bozulan bir kitap da, dağılmaya başlar. Deyim, bu gerçeğe dayanır.

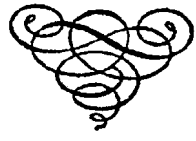
Kazan kaldırmak

AYAKLANMAK, topluca başkaldırmak. Yeniçeri ocakları bozulmaya başlayınca, sık sık ayaklanmalar olurdu. Ayaklanan yeniçeriler, İstanbul'da Sultan Ahmet'teki At Meydanı'na gittikleri vakit, yemek kazanlarını da beraberlerinde götürmeyi âdet edinmişlerdi. Zamanla, yeniçeri başkaldırmalarının adı da "kazan kaldırmak" oldu.

Mürekkep yalamak

ÖĞRENİM görmüş kültürlü insan mânâsında kullanılır. "Mürekkep yalamak" ve "dirsek çürütmek" sözleri, hayatının önemli bir kısmını bilgi edinmek için geçiren, bu yolda emek veren, ömür tüketen kimseler için kullanılır.

Eskiden, mürekkeplerin içinde bezir isi bulunurmuş. Bunun lekesi, iş başındayken yalamak suretiyle silinirmiş. Yine eskiden, okuma-yazma bilenlerin sayısı pek az olduğundan, bir şeyler yazabilecek kadar bilgili ve maharetli olan kimseler, el üstünde tutulurmuş. Bunların, mürekkep yalamış oldukları bile, üstünlük sayılırmış.

Pot kırmak

POT KIRMAK, terzilerin işlediği bir hatadır.
Sanatının tam ehli olmayan terziler, kumaşı keserken hatalı biçerler, dikerken de, kumaşın bir tarafı uzun, bir tarafı kısa gelir, bu potluğu kaybetmek için, pile şeklinde biçimsiz kırmalar yaparlar, buna 'pot kırmak' denir.

Tüy dikmek

KÖTÜYE GİDEN BİR İŞİ, büsbütün kötü bir duruma sokmak

Anadolu'nun bazı yerlerinde kurutulan tezeklerin üzerine, çubuk veya tüy dikilir. Tüyün, yapraklı ucu tezeğe batırılır. Tüyü bol olan yerlerde, bu iş için tavuk veya kaz tüyleri kullanılır. Böylece, kuruyan tezekler bir yerden diğerine kolaylıkla taşınır.

Zıvanadan çıkmak

KAPILARIN AÇILIP kapanmasını sağlayan menteşeye "zıvana" denir. Zıvana sözcüğü, Türkçe'ye Farsça'dan geçmiştir.

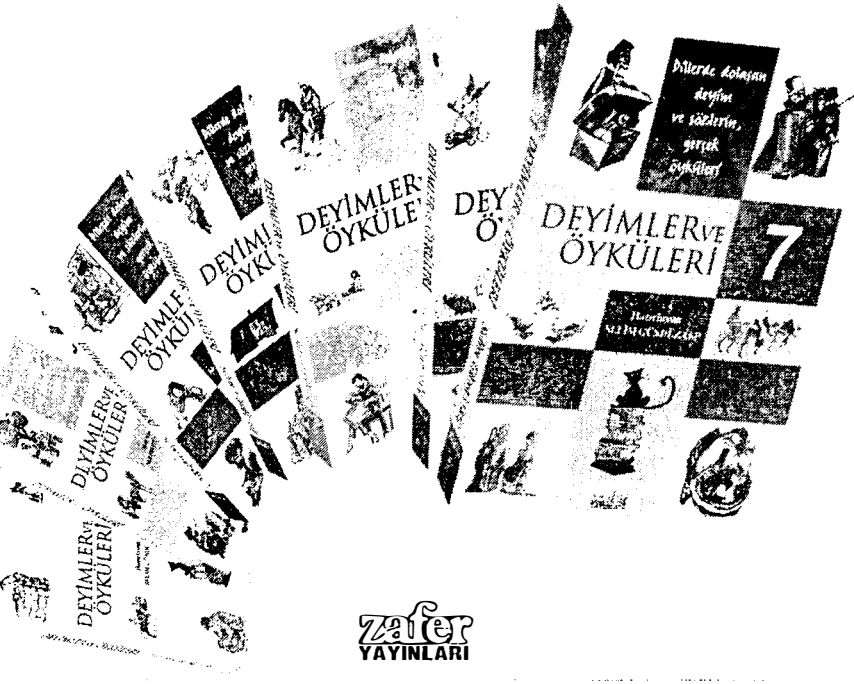
Kapı, zıvanadan çıktığı zaman ayakta duramaz, devrilir.

Kapının zıvanadan çıktığında ayakta duramayışına benzetilerek, bir kimseyi sinirlendirip, aşırı davranış göstermesine sebep olma halinde 'zıvanadan çıkarma' deyimi kullanılır.

DEYİMLER ve ÖYKÜLERİ

Dillerde dolaşan deyimlerin gerçek öyküleri..."

Selim Gündüzalp'in kaleminden...

www.zaferyayinlari.com

ÖYKÜ DİZİMİZİN TÜM KİTAPLARI

Sevgi Öyküleri
Ümit Öyküleri
Neşeli Öyküler
Akıl Öyküleri
Başarı Öyküleri
Aile Öyküleri
Neşeli Öyküler-2
Düşündüren Öyküler
Dostluk Öyküleri
Yaşanmış Öyküler
Okul Öyküleri
Sevgi Öyküleri-2
Tarih Öyküleri
Adalet Öyküleri
Şifa Öyküleri

Zafer YAYINLARI

www.zafer.com - zafer@zafer.com

twitter.com/zaferyayinlari - facebook.com/zaferyayinlari

DEYİMLER VE ÖYKÜLERİ

Dillerde dolaşan Deyimlerin Gerçek Öyküleri

Türkçe'nin, deyimler yönüyle zengin bir hazineye sahip olduğu şüphesizdir. Hepimiz konuşmalarımızda ve yazılarımızda bu hazineden faydalanırız, ama çoğumuzun, kullandığımız deyimlerin kaynağından habersiz olduğu da bir gerçek. Bunun en önde gelen sebeplerinden biri, bu deyimlerin ilk kullanıldığı durum ve olayların öykülerine ulaşabileceğimiz derli toplu bir çalışmanın hâli hazırda bulunmayışıdır. İşte **Deyimler ve Öyküleri** dizisi bu sahadaki eksikliği gidermek amacıyla hazırlandı...

zafer YAYINLARI

7,50 ₺

9 799756 836650

www.zafer.com - zafer@zafer.com
twitter.com/zaferyayinlari - facebook.com/zaferyayinlari